

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

PAA GRUNDLAG AF DEN AF H. WEITEMEYER UDGIVNE 3. UDGAVE
OG UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDGIVET AF

GUNNAR KNUDSEN

I. BIND

INDLEDENDE BESKRIVELSE AF DANMARK

KØBENHAVN OG FREDERIKSBERG

KØBENHAVN 1929
G. E. C. GADS FORLAG
(FREDERIK GAD)

INDLEDENDE BESKRIVELSE AF DANMARK.

Redigeret af ADOLPH JENSEN.

	Pag.
I. LANDET.	
1. Indledende geografisk Oversigt. Af Departementschef ADOLPH JENSEN . . .	1
2. Den topografiske Opmaaling og Kortlægning. Af Oberst N. P. JOHANSEN . .	3
3. Den økonomiske Opmaaling og Matrikulkortene. Af Professor N. THORKIL- JENSEN	6
4. Landets geologiske Beskaffenhed. Af Direktøren for Danmarks geologiske Undersøgelse, Dr. phil. VICTOR MADSEN	8
5. Landets Overfladeforhold. Efter Professor N. V. USSING	17
6. Farvandene. Af Kommandør H. RAVN	20
7. Klimaet. Af Statsmeteorolog H. HANSEN	25
8. Bebyggelse og Stednavne. Af cand. mag. GUNNAR KNUDSEN	30
9. Den administrative Inddeling. Af Afdelingschef GUNNAR DAM	32
II. BEFOLKNINGEN.	
1. Raceforhold. Af Læge SØREN HANSEN	35
2. Folketallets Størrelse og Vækst. Af Kontorchef H. CL. NYBØLLE	38
3. Befolkningens Sammensætning. Af Samme	47
III. STYRELSEN.	
1. Statsforfatningen. Af Professor, Dr. jur. KNUD BERLIN	58
2. Statsforvaltningens Organer. Af Samme	67
3. Kommunerne og deres Styrelse. Af Samme	71
4. Statens og Kommunernes Finanser. Af Kontorchef CORDT TRAP	75
IV. NÆRINGSLEVET.	
1. Landbruget. Af Professor O. H. LARSEN	82
2. Skovbrug og Jagt. Af Skovrider O. G. KONRADSEN	102
3. Havebruget. Af Havebrugskandidat ANDREAS MADSEN	107
4. Fiskeriet. Af Fuldmægtig, cand. mag. AAGE STRUBBERG	112
5. Industri og Haandværk. Af Departementschef ADOLPH JENSEN	117
6. Handelen. Af Samme	127
7. Skibsfarten. Af Samme	136
8. Samfærdselsmidlerne. Af Samme	138
9. Penge- og Forsikringsvæsen. Af Kontorchef EINAR COHN	141

V. SOCIALE FORHOLD.	Pag.
1. Den sociale Lagdeling. Indtægts- og Formueforhold. Af Afdelingschef GUNNAR DAM.....	150
2. Arbejder- og Arbejdsgiverorganisationer. Af Departementschef ADOLPH JENSEN	156
3. Offentlig Forsorg for Ubemidlede. Af Kontorchef CORDT TRAP.....	161
4. Boligforhold. Af Sekretær, cand. polit. SVEND NIELSEN	172
VI. KULTURELLE FORHOLD.	
1. Kirkelige Forhold. Af Departementschef V. HOLBØLL	177
2. Undervisningsvæsen. Af Rektor JULIUS NIELSEN	180
3. Museer og Samlinger for Kultur og Kunst. Af Museumsinspektør CHR. AXEL JENSEN	185
4. Fredlysnng af Oldtidsmindesmærker. Af Museumsinspektør C. NEERGAARD	190
5. Arkitektoniske Mindesmærker og deres Bevaring. Af Museumsinspektør CHR. AXEL JENSEN	193
6. Naturfredning. Af Professor, Dr. phil. A. MENTZ	197

V.

Sociale Forhold.

1. Den sociale Lagdeling. Indtægts- og Formueforhold.

Det danske Samfund har i Hovedsagen gennemløbet samme Udvikling, som af den svenske Sociolog Pontus E. Fahlbeck („Stånd och klasser“) er paavist som typisk for de fleste Kulturfolk: fra de oprindelige primitive Samfundsformer („det primitive Klassesamfund“) gennem Stændersamfundet til det moderne Klassesamfund.

Ved den historiske Tids Begyndelse finder vi et Bondesamfund med ringe Arbejdsdeling og ringe Indgriben fra de regerendes Side. Bonden var ikke alene Jordejer, men ogsaa Kriger. Denne Tilstand er blevet kaldet det primitive Klassesamfund: over de jævne Bønders store Masse ragede enkelte Slægter, der udmærkede sig ved Rigdom og Anseelse; under Bondestanden, og oprindelig skarpt adskilt fra denne, stod Trællene. Disse optoges senere i „Landboernes“ (Fæsternes) og „Indersternes“ (Husmændenes) Kreds.

Det kulturelle Fremskridt og dermed Nødvendigheden af en mere udviklet Arbejdsdeling medførte en Forandring i disse Forhold. Først fremtraadte Gejstligheden som en særlig Stand. Oprindelig uden ydre Magtmidler — kun virkende ved sin religiøse og kulturelle Kraft — lykkedes det Kirken i Løbet af et Par Aarhundreder at skabe sig en anselig Magtstilling. Ved Gaver og Testamenter erhvervede den store Jordegodser; allerede i det 11. Aarhundrede havde Gejstligheden opnaaet betydelige Skatteprivilegier og der oprettedes særlige gejstlige Domstole.

Adelens Opstaaen skyldtes, at Landets Forsvar stillede større Krav, end de gamle Bondehære kunde opfylde. For at skaffe sig Midler til Hærvæsenet paa-lagde Valdemar Sejr i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede Bønderne at udrede en Skat, der var paalignet efter Jordbesiddelse. Da de, der selv vilde bekoste Vaaben og stille sig i Kongens Tjeneste, fritoges for Skatten, lagdes herved Spiren til en egentlig Adelsstand.

I det 13. og Begyndelsen af det 14. Aarhundrede vidner forskellige Bondeopstande om, at Bønderne herhjemme — ligesom samtidigt i Nordeuropa — følte, at deres sociale Stilling var ved at forringes, og fra c. 1300 følte Skattetrykket saa stærkt, at Bønderne begyndte at afstaa Ejendomsretten til Gaarden og gik over til at blive Fæstere under Kronen, Kirken eller Adelen.

I det 15. Aarhundrede blev Adelen en arvelig Stand, der efterhaanden skaffede sig lignende Privilegier som dem, Gejstligheden allerede forlængst havde skaffet sig: Skattefrihed og jurisdiktionel Myndighed.

Med Købstædernes Opkomst fremstod en særlig Borgerstand, der organiserede sig i Gilder og Lav, og selv for en Del skrev sine egne Bylove, men som oprindelig kun fik ringe Indflydelse paa Rigets Anliggender, hvor Adel og Gejstlighed, der som „Rigens Stænder“ ved deres Medvirken ved Haandfæstningerne og ved deres Adgang til Danehofferne, senere Herredagene, i Forbindelse med det snævre Rigsraad, havde den afgørende Indflydelse. I Tiden fra 1468 til henimod Enevældens Indførelse indkaldtes dog hyppigt Stænderrigsdage, hvor ogsaa Borger og Bønde gav Møde.

Ved Reformationen 1536 tilintetgjordes med eet Slag Gejstlighedens økonomiske og politiske Magtstilling. Kirkens Godser konfiskeredes, og Gejstligheden mistede Adgangen til Rigsraadet. Som „Rigsstand“ optraadte Gejstligheden dog stadig ved Hyldningerne, og da den i 1661 var med til at underskrive Enevoldsakten.

Forud for Reformationen var der gaaet et Tidsrum, hvor Gejstligheden, som i Middelalderens Begyndelse var gaaet i Spidsen for den kulturelle Udvikling, havde vist Tegn til et Forfald, der alene kan forklare, at Gejstlighedens verdslige Magtstilling saa let lod sig feje over Ende.

Forud for den næste store Forskydning i Stændersamfundets Magtfordeling, Enevældens Indførelse i 1660, hvorved Adelen paa een Gang mistede sin politiske Magtstilling og sine vigtigste Skatteprivilegier, har man ogsaa for Adelen Vedkommende kunnet paavise en Forfaldsperiode. Adelen syntes i den foregaaende Tid at have mistet en stor Del af sin Evne til at varetage sin Hovedopgave, Landets Forsvar, og et paafaldende stort Antal af de gamle Adelsslægter uddøde i Løbet af de sidste Par Menneskealdrer før 1660.

Enevældens Indførelse er det første Skridt mod det gamle Stændersamfunds Opløsning, selv om Kongemagten snart fandt det nødvendigt at oprette en ny Adel af Grever og Baroner. Allerede Danske Lov af 1682 afskaffede meget af Stændertidens Ulighed for Loven. Men det er dog først fra Midten af det 18. Aarhundrede, at den indgribende Omdannelse af Samfundsforholdene kommer i Gang.

Omtrent fra dette Tidspunkt var den merkantilistiske Periodes Tilbøjelighed til Statsindgreb og Regulering ved at blive afløst af en stærk Sympati for økonomisk Frihed. Den forandrede Opfattelse skyldes vistnok væsentligst Erfaringer fra hjemlige Forhold, selv om udenlandsk Paavirkning (Fysiokraterne) var utvivlsom.

Resultatet heraf blev først og fremmest Landboreformerne, dernæst Bestræbelserne for at frigøre Næringslivet for nogle af de Baand, der skyldtes Lavenes og Købstædernes privilegerede Stilling.

Ved en Forordning af 1761 blev Oprettelsen af ny Lav forbudt, og Adgangen til at indtræde i de gamle gjort lettere. Samme Aar gav Enkedronning Sofie Magdalene sine Bønder paa Hørsholm deres Gaarde i Arvefæste og herefter følger de store Landboreformer: Stavnsbaandets Løsning 1788, Loven om Hoveriets Aflysning af 1791, Forordningerne om Jordfællesskabets Ophævelse af 1781 og 1792.

Foruden en Bedring i Bondens personlige Stilling ved Hoveriets og Revselsesrettens Ophør og Overgangen til de mere rationelle Driftsformer, som blev muligjort ved Udskiftningen, gav Landbrugsreformerne tillige Stødet til en Forskydning i Bøndergaardenes Besiddelsesform fra Fæste til Selveje, en Bevægelse der fortsattes gennem hele det følgende Aarhundrede.

Ogsaa for Borgerstandens Stilling er det 18. Aarhundredes Slutning og det 19. Aarhundredes første Aar (den „glimrende Handelsperiode“) en enestaaende Opgangstid, samtidig med at Standens Interesse for politiske Spørgsmaal vaagner. I Lovgivningen gik Tendensen i Retning af større Næringsfrihed. Eksempelvis kan nævnes Frimesterinstitutionens Indførelse 1800.

Tiden umiddelbart efter Landbrugsreformerne viser en stærk Tilvækst til Husmandsklassen, der vedblivende var ret daarligt stillet; saaledes blev Husbondens Revselsesret overført til Husmænd først ophævet i 1848; ved Folketællingen 1787 opgjordes Antallet af Husmænd til 75,000, ved Folketællingen 1801 til 220,000, deraf Husmænd med Jord 143,000 og uden Jord 77,000. Den virkelige Tilvækst har dog næppe været ganske saa stor som Tallene viser, idet en Del af Forskellen maa antages at skyldes Forskelligheder i Fremgangsmaaden ved Tællingerne.

For Bondestanden gav Napoleonskrigene gode Kaar, men efter disses Ophør kom Nedgangstider. Med Hensyn til Besiddelsesformen fortsattes Bevægelsen fra Fæste til Selveje, saaledes at der i 1835 fandtes c. 42,000 Selvejergaarde mod kun c. 6000 i 1785.

For saavel Bonde- som Borgerstand har denne Periode sin særlige Betydning derved, at Interessen for politiske Anliggender blev almindelig. Hertil bidrog Oprettelsen af de „raadgivende Provinsialstænder“ 1831, der ikke var en egentlig Stænderrepræsentation, men snarest maa siges at være valgt efter Klasser, idet Sædegaardsejere, mindre Landejendomsbesiddere og Købstæderne valgte hver for sig.

Ved den tredje store Forskydning af Magtforholdene indenfor det danske Samfund, da Enevælden i 1848 maatte paakalde Folket til Hjælp for Monarkiet, stod Borger- og Bondestand rede til at overtage Magten og Ansvar.

Den økonomiske Lovgivning efter Grundloven er navnlig præget af Borgerstandens liberalistiske Opfattelse af den fri Konkurrence som Næringslivets rette Regulator og Drivfjeder, og ved Næringsloven af 1857 ophævedes fuldstændig Lavenes Privilegier, og Købstædernes Særrettigheder indskrænkedes (se nærmere p. 120-21).

Med Frikonkurrenceprincippet Sejrr er det gamle Stændersamfund afløst af det moderne Klassesamfund.

Dette adskiller sig fra Stændersamfundet derved, at det hviler paa Princippet om borgerlig Lighed: Lighed for Loven.

Med Klassesamfundets Opstaaen møder vi den moderne Arbejderbevægelse. Allerede i 1848 havde Karl Marx og Fr. Engels udslynget deres: Proletarer i alle Lande forener Eder! men først i Begyndelsen af 1870erne dannedes herhjemme de første moderne Fagforeninger. Paa dette Tidspunkt begyndte Arbejderbevægelsen at tiltrække sig de styrendes Opmærksomhed. I Indenrigsministeriets Undersøgelse af Arbejdernes økonomiske Vilkaar i 1872 (udgivet 1874)

tales der om „den Opmærksomhed, som Arbejdspørgsmaalet i de senere Aar har vakt saavel her i Landet som i Udlandet, en Opmærksomhed, der er blevet holdt vaagen ved de saa hyppigt tilbagevendende Arbejdsnedlæggelser“.

Ved Aarhundredets Udgang var Størstedelen af Industriens Arbejdere organiserede, og i Begyndelsen af dette Aarhundrede begyndte ogsaa Landarbejderne at organisere sig. Arbejdernes faglige Organisationer er nu saa udbredte, at de organiserede Arbejdere, hvoraf der nu findes over 300,000, vistnok udgør en større Procentdel af Arbejderklassen end i noget andet Land*).

Arbejdernes Organisationer har gjort det nødvendigt for Arbejdsgiverne ogsaa at slutte sig sammen. Derved har adskillige af de gamle Lav faaet en ny Blomstring*).

I den Tid, der er forløbet, siden Arbejdernes faglige Bevægelse begyndte, er Arbejdernes Levevilkaar blevet i høj Grad forbedrede.

Ved den ovenfor nævnte indenrigsministerielle Undersøgelse blev Aarslønnen for en mandlig faglært Arbejder i København anslaaet til gennemsnitlig 814, for en Arbejder i Købstæderne til 569 Kr. Om Arbejdslønnens Bevægelse fra 1872 til 1924 foreligger en Undersøgelse af *Knud Dalgaard* (Nationaløkon. Tidsskrift 1926 p. 105 ff.). Af hans Resultater skal flg. anføres: Gennemsnitsaarslønnen for en voksen mandlig Arbejder var i 1924 mellem 5 og 6 Gange saa stor som i 1872. 1892 havde en faglært københavnsk Arbejder en Aarsløn af 996, 1898: 1180, 1914: 1649, 1921: 4570 og 1924: 4206 Kr. Den gennemsnitlige Timefortjeneste (for Arbejdere besk. hos Arbejdsgiverforen.s Medlemmer) var i Juli Kvartal 1924 1,96 Kr., i 1926 kun 1,80 Kr. Man kan altsaa ansætte Aarsfortjenesten til c. 3950 Kr. For ufaglærte københavnske Arbejdere var de tilsvarende Tal flg.: 1872: 602, 1892: 734, 1898: 915, 1914: 1206, 1921: 3729 og 1924: 3338. Fra 1924 til 1926 faldt Timelønnen for de ufaglærte noget stærkere end for de faglærte, c. 12 %, saaledes at Aarslønnen for disse i 1926 kan anslaaes til c. 2940 Kr.

For Provinsens faglærte Arbejdere var Tallene flg.: 1872: 569, 1892: 756, 1914: 1406, 1921: 3701 og 1924: 3296. Det procentvise Fald i Timelønnen 1924-26 var som for faglærte Arbejdere i København lidt over 8 %, Aarslønnen 1926 c. 3030 Kr.

For Landarbejdere var Aarslønnen (paa egen Kost): 1872: 411, 1892: 446, 1915: 758 og 1921: 2408 Kr. I dette Tidsrum er Lønnen ligesom for Industriens Arbejdere omtrent seksdoblet. For løse mandl. Daglejere paa Gaardens Kost var Daglønnen 1927 gnmstl. 4,43 om Sommeren, 5,06 i Høsten og 3,29 Kr. om Vinteren.

I ovenstaaende Tal er kun Arbejderens Hovederhverv medregnet. Som Resultat af sine Undersøgelser af Arbejdernes Bjindtægter antager Dalgaard, at Byarbejderens Hovederhverv gennemsnitlig indbringer 90 %, Landarbejderens 84 % af Familiens samlede Indtægt.

Tages der Hensyn til dette Forhold og til de Forandringer, der har fundet Sted i Pengenes Værdi (Detailprisniveauet), bliver Resultatet, at en Arbejderfamilies Realindtægt = Indtægtens Købeevne er fordoblet i Løbet af de sidste 50 Aar. Samtidig med den stærke Lønstigning er der sket en væsentlig Forkortelse af Ar-

*) Om Arbejdernes og Arbejdsgivernes Organisationer se nærmere det følgende Afsnit (p. 156).

bejdstiden, der i Haandværk og Industri (siden 1920) er nedsat til 8 Timer. I Land- og Skovbrug er Arbejdstiden fra 8 til 10 Timer efter Aarstiden.

Med den samtidige store Nedgang i Arbejdstiden og Fordobling af Lønnens Købeevne har Arbejderklassen i Løbet af det sidste halve Aarhundrede opnaaet en større Forbedring i sine Kaar og sociale Stilling end nogen anden Samfundsklasse.

Paa samme Tid har den moderne Tendens til Stordrift og Koncentration indenfor Industri og Handel skabt en stor Klasse Privatfunktionærer (c. 90,000), hvorved der er givet den enkelte Arbejder og hans Børn en værdifuld Mulighed for „social Opdrift“. I samme Retning virker den stærke Forøgelse af Statens og de kommunale Tjenestemænds Skare i Forbindelse med den demokratiske Skoleordning (Enhedsskolen). Disse Forhold modvirker det Tab af Chancer, som den samme økonomiske Tendens har medført ved at forringe Muligheden for at gaa fra Svend til Mester eller overhovedet at blive selvstændig Indehaver af en Virksomhed.

Om Funktionærklassens Lønningsforhold foreligger der Oplysninger for Aaret 1923. Efter Folketællingen 1921 blev Privatfunktionærernes Klasse (heri ikke medregnet Landbrugets overordnede Personale) anslaaet til c. 90,000, men kun for c. $\frac{1}{5}$ af disses Vedkommende foreligger der Oplysninger om Lønforholdene.

Herefter havde det overordnede tekniske Personale (Mænd) gennemsnitlig en aarlig Indtægt af 5820 Kr. Det mandlige underordnede tekniske Personale 5380, og det kvindelige 2650 Kr. Indenfor Industrien lønnedes mandlige Kontorister gennemsnitlig med 4630, kvindelige med 2460, indenfor Handelen mandlige med 4400 og kvindelige 2450 Kr. Af Butikspersonalet lønnedes den mandlige Del med 2660 og den kvindelige med gnstl. 1980 Kr. aarlig.

I nær Tilknytning til Arbejdernes faglige Bevægelse er gaaet en politisk, den socialdemokratiske, der støttede Bøndernes og Husmændenes Krav om lige og almindelig Valgret og Folketingsparlamentarisme, og derved bidrog til det politiske Systemskifte i 1901 (se p. 59), den sidste betydelige Forskydning indenfor Magtforholdene i det danske Samfund.

Et af de vigtigste Resultater af den omfattende Lovgivning, der er fulgt efter Systemskiftet 1901, er Gennemførelsen af den fuldstændige politiske Lighed mellem alle Samfundsklasser saavel som mellem Mænd og Kvinder. (Den kommunale Valglov af 1908, Grundlovsændringen af $\frac{5}{6}$ 1915).

Efter at den borgerlige Lighed, Ligheden for Loven, og den politiske, Ligheden i politiske Rettigheder, er gennemført, vil det i Fremtiden navnlig blive den bestaaende sociale Ulighed, Lovgivningsmagten vil tage Sigte paa at begrænse.

Det 20. Aarhundredes danske Lovgivning viser kraftige Bestræbelser for at udjævne Klasse modsætningerne, saaledes den stærkt progressive Indkomst- og Formuebeskatning (se p. 76) og den rige Udvikling indenfor Socialforsikringen og den offentlige Forsorg (se p. 161 ff.).

Et Indtryk af de sociale Uligheder, der endnu findes, faas ved en Betragtning af Skattestatistikens Opgørelser over Indkomst- og Formuefordeling; dog maa det, særlig hvad Indkomstskatterne angaar, erindres, at de virkelige Tal er noget større. Kun Skatteydere med over 800 Kr. i Aarsindtægt er medregnet.

Af saadanne Skatteyderere fandtes i Aaret 1925 1,166,000. Deres samlede Indkomst udgjorde 3492 Mill. Kr. eller gnstl. 2995 Kr. pr. Skatteyder. Af Skatteyderne var 532,000 i Besiddelse af Formue. Det samlede Formuebeløb udgjorde 10,658 Mill. Kr. eller gnstl. 20,000 Kr. pr. Formueejer. I 1925 fandtes der c. 1650 Godsejere og andre større Landejendomsbesiddere med en gennemsnitlig aarlig Indtægt af 20,300 Kr. Af disse var c. 150 uden Formue, medens de resterende c. 1500 gennemsnitlig ejede en Formue af c. 359,000 Kr. C. 86,000 Gaardmænd havde en Gennemsnitsindtægt af c. 4200 Kr.; af disse var c. 6600 uden Formue, medens Resten gennemsnitlig ejede c. 30,000 Kr.; c. 84,000 Husmænd havde gnstl. en Indtægt af 1900 Kr., heraf var c. 19,000 uden Formue, medens Gennemsnitsformuen for de øvrige Husmænd var c. 7600 Kr. C. 91,000 Indehavere af Haandværks- og Industrivirksomheder havde en gennemsnitlig Aarsindtægt af c. 4400 Kr., deraf var c. 34,000 uden Formue, de øvrige med en Formue af gnstl. c. 58,000 Kr.; c. 241,000 Medhjælpere ved Haandværk og Industri havde gnstl. 2700 Kr. i Indtægt, af disse var c. 136,000 uden Formue, de andre gnstl. med c. 4600 Kr. i Formue. C. 49,000 selvstændige Handlende havde en gennemsnitlig Indtægt af c. 5500 Kr., deraf var henved 12,000 uden Formue, medens de øvrige gnstl. ejede c. 41,000 Kr. C. 67,000 Medhjælpere ved Handel havde gnstl. c. 3000 Kr. i Indtægt, af disse var de 53,000 uden Formue, Resten gennemsnitlig med c. 10,000 Kr. i Formue. C. 9600 Fiskere havde en gnstl. Aarsindtægt af c. 2000 Kr.; af disse var c. 3300 uden Formue, de andre gnstl. med en Formue af 6950 Kr.

Deles Skatteyderne i 3 Grupper efter Aarsindtægten, viser det sig, at $\frac{4}{5}$ af Skatteyderne havde under 4000 Kr. og oppebar godt Halvdelen af den samlede Indkomst, c. $\frac{1}{7}$ havde mellem 4 og 8000 Kr. og oppebar tilsammen noget over $\frac{1}{4}$ af den samlede Indkomst, medens kun godt $\frac{1}{25}$ havde over 8000 Kr. Tilsammen oppebar disse henved $\frac{1}{5}$ af den samlede Indkomst.

Omtrent Halvdelen af Skatteyderne havde under 2000 Kr. i Indtægt og oppebar tilsammen godt $\frac{1}{5}$ af den samlede Indkomst. Kun 0,6% af Skatteyderne havde over 20,000 Kr. i Indtægt. Deres samlede Indkomst udgjorde 7,8% af alle Skatteyderes Indkomst.

Af de c. 532,000 Personer, der ejede Formue, var kun lidt over Halvdelen i Besiddelse af Formuer paa mere end 6000 Kr.

Af Formuer over 6000 Kr. var Fjerdeparten under 10,000 Kr., henved Tredjeparten mellem 10 og 20,000 Kr., $\frac{1}{7}$ mellem 20 og 30,000 Kr., en lignende Part mellem 30 og 50,000 Kr., $\frac{1}{10}$ mellem 50 og 100,000 Kr. og godt $\frac{1}{20}$ over 100,000 Kr.

Af det foran anførte vil man se, at det moderne danske Samfunds økonomiske Klasser ikke lader sig skarpt afgrænse, saaledes som det gamle Samfunds Stænder. Der tales undertiden om Over- og Underklasse, men de jævne Overgange i Indkomst- og Formuefordelingen gør det umuligt at finde en naturlig Skillelinie. Rigtigere vilde det være at skelne mellem Over-, Mellem- og Underklasse, selv om Afgrænsningen ogsaa her vilde blive ret vilkaarlig.

Et skarpt og socialt dybtgaaende Skel findes derimod mellem alle dem, der i

deres Erhverv benytter Medhjælp, Arbejdsgiverklassen, og paa den anden Side Arbejder- og Funktionærklasserne.

De Udveje, man vil forsøge for at udløse Spændingen mellem disse Grupper, vil blive bestemmende for, om det moderne Klassesamfund skal afløses af ny Samfundsformer.

GUNNAR DAM.

2. Arbejder- og Arbejdsgiverorganisationer.

I foregaaende Afsnit er der givet nogle kortfattede Oplysninger om, hvorledes det danske Folk er organiseret erhvervsmæssigt. Paa de følgende Blade skal omtales en anden og ikke mindre betydningsfuld Art af Organisationer, dem der varetager Sælgerens og Køberens Interesser i Handelen om den vigtigste af alle Varer, Arbejdet.

Denne Art af Organisationer tilhører helt den nye Tid, der indvarsledes ved Næringsfrihedens Indførelse og Lavenes Opløsning. Ganske vist bestod der Svendeforeninger i Lavstiden, men deres Formaal var af anden Art end de moderne Fagforeningers, og naar Haandværkssvende i hine Tider nu og da „rottede sig sammen“ for at tiltvinge sig bedre Arbejdsvilkaar, mødtes de af Lovens straffende Haand. En Del af de Svendeforeninger, der var knyttede til Lavene, vedblev ganske vist at bestaa, efter at selve Lavene var opløste, men kun som Syge- og Begravelsesforeninger eller Hjælpekasser o. l., og der kan ikke paavises nogen Forbindelse mellem disse Organisationer og Fagforeningerne. De Foreninger, der — som Arbejderforeningen af 1860 — oprettedes med det Formaal at sprede Oplysning og Kundskaber i Arbejderbefolkningen, bidrog maaske i nogen Grad til at forberede Organisationstanken hos Arbejderne, men det var først da den socialistiske Bevægelse kom til Gennembrud i 1871, at der begyndte at opstaa Arbejderorganisationer med faglige Formaal.

Allerede i 1848 var de socialistiske Ideer kommen offentlig frem i Danmark, men det varede mere end 20 Aar, før de gav sig praktiske Udslag gennem Oprettelsen af den „Internationale Arbejderforening for Danmark“, stiftet af Louis Pio i September 1871 som en Afdeling af den første „Internationale“, der var dannet nogle Aar før under Løsenet „Proletarer i alle Lande, forener Eder“. I Lovene for den danske Afdeling hed det, at Centralkomiteen „skal ved alle Midler stræbe at ordne Medlemmernes Optræden saavel i politisk Retning som imod Kapitalisterne, og den skal, efterhaanden som Forholdene tillader det, virke hen til Oprettelsen af Produktionsforeninger, hvor alle Deltagere kan faa den fulde Værdi af deres Arbejde“. Foreningen var delt i Sektioner, hvis Sag det var at „bestemme hvorvidt de vil oprette Syge- og Strejkekasser“.

Som det ses, var de rent faglige Opgaver ikke stærkt fremme i den danske Internationales Program, men da Centralforeningen opløstes efter Dom i 1873, fortsatte dennes Sektioner deres Virksomhed som „frie Fagforeninger“, hvortil kom

en Del lignende Arbejdersammenslutninger, der paa denne Tid var oprettede uden Tilslutning til „den internationale Arbejderforening“. Disse forskellige faglige Organisationer fik dog hurtigt en Centralledelse, hvorunder der i 1875 sorterede 29 Fagforeninger med c. 3000 Medlemmer.

Disse første danske Fagforeninger tilhørte næsten alle udelukkende København, medens den moderne Arbejderbevægelse i dens første Tid havde meget svært ved at finde Ørenlyd hos Provinsens Arbejdere. Ogsaa i Hovedstaden gik det, efter Bevægelsens første Opblussen, meget smaat med Tilslutningen, og da der i sidste Halvdel af 1870erne indtraadte daarlige Konjunkturer med ringe Beskæftigelse, slappedes Sammenholdet, flere af Foreningerne opløstes og af andre blev i det væsentlige kun Rammerne opretholdt.

Saa snart Tiderne bedredes sidst i 70erne, kom Fagforeningsbevægelsen imidlertid atter til Kræfter. Der oprettedes indtil Udgangen af 1885 over 100 nye Foreninger med c. 7000 Medlemmer. Denne stærke Fremgang skyldes dog næppe alene Konjunkturerens Bedring, men maaske fuldt saa meget den dygtige og kraftige Ledelse, der udfoldedes af Mænd, udgaaede af Arbejdernes Kreds. Et væsentligt Skridt i Retning af en fastere Centralisering var Oprettelsen (i 1886) af De samvirkende Fagforeninger i København. Et andet betydningsfuldt Træk, som tilhører denne Nyrejsningens Periode, er Foreningernes Sammenslutning i faglige Landsforbund. Denne Bevægelse i Retning af Centralisering fortsattes i den følgende Tid, og herigennem forberedtes den mest betydningsfulde Begivenhed i de danske Fagforeningers Historie, nemlig Oprettelsen i 1898 af „De samvirkende Fagforbund“, i hvis Bestyrelse ogsaa det socialistiske Partis Hovedorganisation (Socialdemokratisk Forbund) er repræsenteret.

Kort efter de samvirkende Fagforbunds Oprettelse omfattede denne Centralorganisation 38 Forbund med 870 Afdelinger foruden 25 enkelte Foreninger. Det samlede Medlemstal var c. 61,000. Disse Tal er imidlertid ikke rigtige Udtryk for de danske Arbejderorganisationers Styrke paa det daværende Tidspunkt, idet der fandtes en Del Fagforeninger og Forbund, som ikke havde Tilslutning til Centralorganisationen. Det samlede Antal fagorganiserede Arbejdere var ved Overgangen til det 20. Aarhundrede 96,000, ved Verdenskrigens Udbrud var det henimod 160,000, hvorefter der under Krigsaarenes Højkonjunkturer fulgte en voldsom Stigning, som kulminerede med 355,000 i 1920. Den stærke Tilgang i disse Aar skyldtes i væsentlig Grad Organisationsbevægelsens Udstrækning til store Arbejdergrupper, som tidligere enten slet ikke havde været organiserede eller dog kun i mindre Omfang (Landarbejdere, ikke-faglærte Industriarbejdere, Kvinder, Funktionærer). En Del Arbejdere af de sidstnævnte Grupper har atter forladt Organisationerne, hvis samlede Medlemsantal i 1926 udgjorde 311,000, fordelt paa c. 2900 Forbundsafdelinger eller selvstændige Foreninger; Landsforbundenes Antal er noget over 70.

Ligesom det var den socialistiske Bevægelse, der gav Stødet til Oprettelsen af de første Fagforeninger i Danmark, saaledes er den faglige og den politiske Arbejderbevægelse stadig gaet Haand i Haand. De danske Fagforeninger er — bortset fra nogle faa Organisationer af ringe Omfang og Betydning — socialistiske.

Tyngdepunktet i den danske Arbejderorganisation ligger hos Fagforbundene —

ogsaa for deres Vedkommende, som er tilsluttet Centralorganisationen „De samvirkende Fagforbund“. De lokale Afdelinger har kun ringe Selvstændighed, og Centralorganisationens Magt og Myndighed er ret begrænset, bl. a. fordi det er Forbundene, der har Raadighed over største Delen af Organisationernes økonomiske Midler. — Det maa vistnok siges, at ligesom Danmark maaske er det Land, hvor den faglige Bevægelse relativt set har det største Omfang og er trængt dybest ned i Arbejderbefolkningen, har den her benyttede Organisationsform hidtil staaet sin Prøve, for saa vidt som Sammenholdet ikke i nævneværdig Grad er blevet brudt. Men der har dog i de senere Aar i visse Arbejderkredse dannet sig en Opposition, som dels tilstræber en Omlægning af Organisationsformen fra Fagforbund til Industriforbund, dels gør sig til Talsmand for mindre maadeholdne Kampmetoder end de hidtil anvendte. Nogen større praktisk Betydning har den nye „syndikalistiske“ Arbejderbevægelse dog hidtil ikke haft.

De danske Arbejderorganisationers Hovedopgaver ligger paa det faglige Omraade, Varetagelsen af Medlemmernes Interesser ved Fastsættelsen af Arbejdsbetingelserne; for saa vidt maa de betegnes som Kamp-Organisationer. Men ved Siden heraf har de en Række andre Opgaver af forskellig Art: Understøttelse af Rejsende, Arbejdsløse, Syge og Tilskadekomne, Arbejdsanvisning, Regulering af Lærlingeforholdene, Udgivelse af Fagblade, Drift af Fagskoler m. m. Visse Opgaver som Ordning af Møder og Demonstrationer, Drift af Forsamlingshuse, oplysende Virksomhed o. s. v. er henlagt til lokale Sammenslutninger af samtlige Afdelinger i hver By, svarende til den Sammenslutning, der — som foran nævnt — dannedes i København i 1886 under Navn af „De samvirkende Fagforeninger“, og som senere har faaet Benævnelsen „Arbejdernes Fællesorganisation“.

Arbejdsgivernes faglige Organisering forholder sig i Danmark — som i de fleste andre Lande — til Arbejdernes som Modtryk til Tryk, og der hengik derfor en Aarrække efter Dannelsen af de første Fagforeninger, inden Arbejdsgiverne skred til at organisere sig fagligt. En Art Grundlag for faglig Organisation havde man i de nærmest som selskabelige og filantropiske Selskaber endnu bestaaende Rester af de gamle Lav. En Del af disse fik i 1880'erne en Renæssance som faglige Arbejdsgiverforeninger, samtidig med at der ogsaa udenfor Lavs-Erhvervene dannedes lignende Organisationer. Den første større Arbejdsgiverorganisation var „Foreningen af Fabrikanten i Jærindustrien i København“, der oprettedes i 1885. Samme Aar dannede en Kreds af Mestre i de københavnske Byggefag „Fællesforeningen af Arbejdsgivere i København og Omegn“, som dog faa Aar efter faldt fra hinanden, efter at en større Arbejdskonflikt i 1889 havde bragt Foreningen et Nederlag. I 1891 blev Organisationstanken optaget af den i 1879 stiftede „Fællesrepræsentation for dansk Industri og Haandværk“ (se p. 124), som især førte en kraftig Agitation for at vække Provinsernes Haandværkere til Forstaelse af Organisationens Betydning, og som i 1897 naaede til at vedtage Grundreglerne for en Centralorganisation af samvirkende Mester- og Fabrikantforeninger. Alle-rede Aaret før var der imidlertid under Navn af „Arbejdsgiverforeningen af 1896“ dannet en Sammenslutning af de store københavnske Byggefag og deres Leverandører, hvortil Aaret efter sluttede sig Jærindustrien i hele Landet. Mellem

denne Forening og Fællesrepræsentationen, der begge arbejdede for Centralisering af Organisationerne, var der en ikke ringe Uoverensstemmelse; bl. a. fastholdt Arbejdsgiverforeningen i Spørgsmaalet om Ulykkesforsikringsproblemet Gensidighedsprincippet, medens Fællesrepræsentationen vilde basere Forsikringen paa et Garantifond. Det førstnævnte Princip blev det sejrende, og i 1898 tiltraadte Fællesrepræsentationen Oprettelsen af „Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening“, der med „Arbejdsgiverforeningen af 1896“ som Kærne omfattede en efter Forholdene meget stærk Landsorganisation, hvor baade den større og mindre Industri og Haandværksfagene havde Tilhold.

„Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening“, hvis Navn senere er ændret til „Dansk Arbejdsgiverforening“, omfattede ved sin Oprettelse 33 Foreninger. Den fik imidlertid i de følgende Aar stærk Tilslutning: Aar 1900 var Tallet 50, ved Udbruddet af Verdenskrigen var der 133 Organisationer foruden 95 Enkeltvirksomheder; i 1926 var de tilsvarende Tal 230 og 180, og der var hos Medlemmer af Arbejdsgiverforeningen beskæftiget 140,000 Arbejdere, medens Tallet under Efter-Krigstidens Højkonjunktur havde været adskilligt større. Væksten skyldes ikke alene en stadig stærkere Tilslutning fra Industri og Haandværk, men ogsaa at Organisationer af Arbejdsgivere i Handels-, Transport- og Landbrugerhvervene efterhaanden har søgt Optagelse i den store Hovedorganisation. Udenfor denne findes der en Del Arbejdsgiverorganisationer, som dog i Almindelighed er uden større Betydning.

Arbejdsgiverforeningens Hovedformaal er naturligvis — ligesom Fagforbundenes — Varetagelsen af Medlemmernes Interesser ved Fastsættelsen af Arbejdsbetingelserne, og til Støtte for dette Formaal knyttedes der i 1913 til Foreningen en Strejkeforsikringsfond. Ved Siden heraf har Arbejdsgiverforeningen imidlertid ogsaa løst en Række andre Opgaver, saaledes Organiseringen af en Ulykkesforsikring til Dækning af Medlemmernes Erstatningsansvar i Henhold til Lovgivningen.

Som Kamporganisation adskiller Arbejdsgiverforeningen sig fra De samvirkende Fagforbund bl. a. derved, at Magtens Tyngdepunkt i langt højere Grad ligger hos Centralledelsen. I større Konfliktsituationer er det saaledes en ofte fulgt Praksis, at Arbejdsgiverforeningens Generalforsamling overdrager sin Ret til at erklære Lockout o. l. til Hovedbestyrelsen, som derved faar en meget betydelig Myndighed paa de enkelte Organisationers Bekostning. Paa den anden Side indebærer den Omstændighed, at Arbejdsgiverforeningen rummer Organisationer af alle Erhvervsgrupper, en Svaghed, idet Interesserne ikke altid er sideløbende; navnlig bestaar der i Forholdet overfor Arbejderne en vis Modsætning mellem den store Industri, der er afhængig af Verdensmarkedets Priser, og Haandværket (især Byggefagene), som arbejder for det lokale Marked og ofte kan overvælde en Lønforhøjelse paa Forbrugerne. Denne indre Svaghed i Arbejdsgiver-Organisationen har dog ikke formaaet at bryde Sammenholdet, selv om den har givet sig Udslag i en særlig Sammenslutning (indenfor Arbejdsgiverforeningen) af „Industrifagene“.

Som en Frugt af Arbejdernes og Arbejdsgivernes stærkt gennemførte Organisation er der i Tidens Løb blevet opbygget et omfattende System af kollektive Arbejdsoverenskomster, som ofte indtil de mindste Enkeltheder regulerer de Arbejdsbetingelser, der skal være gældende i Forholdet mellem de kontraherende Organi-

sationer, og som iøvrigt ogsaa i stort Omfang bliver Rettesnor for den uorganiserede Del af Arbejdsmarkedet. Det vilde imidlertid føre for vidt her at komme ind paa en Udredning af Indholdet af dette, for Erhvervslivet saa overordentlig vigtige Retsfelt, som er blevet til og bestaar udelukkende i Kraft af Organisationernes frie Vilje.

Fra Samfundsmagtens Side er der kun i specielle Tilfælde grebet regulerende ind i de Forhold, der vedrører selve Arbejdsvilkaarene (se herom p. 171). Derimod er der gennem Lovgivningen truffet visse Foranstaltninger sigtende til at forebygge og bilægge Stridigheder mellem Arbejdsgivere og Arbejdere. Denne Indgriben fra Samfundsmagtens Side slutter sig — som det vil fremgaa af det følgende — nær til det af Organisationerne skabte Overenskomst-System og dettes Mæglings- og Voldgiftsinstitutioner.

Allerede under Lavsordningen førte Stridigheder mellem Mestre og Svende undertiden til Arbejdsstandsninger, som dog sjælden fik større samfundsmæssig Betydning, fordi Strejke og Lockout betragtedes som en Art Oprør, der forfulgtes med strænge Straffe. Selv den ellers saa frisindede Forordning af $\frac{21}{8}$ 1800 (se p. 117) opretholdt Forbudet mod Arbejdsstandsning som Vaaben i Lønkampe, og dette Forbud med tilhørende Straffebestemmelser opretholdtes i hvert Fald paa Papiret indtil Midten af det 19. Aarhundrede, selv om det i Praksis havde overlevet sig selv, da den politiske og økonomiske Frihed brød igennem.

Da den moderne Arbejderbevægelse begyndte i 1870'erne, stod man i Virkeligheden uden nogen Lovgivning om Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, og der fandtes ingen Organer for Bilæggelse af Arbejdsstridigheder. Men efterhaanden som Fagforeningerne voksede sig stærke, og navnlig da ogsaa Arbejdsgiverne organiseredes, opstod gennem selve de kollektive Overenskomster et System af faglige Mæglings- og Voldgiftsudvalg. Selv om disse Udvalg gjorde megen Nytte, formaadede de dog ikke i synderlig Grad at betrygge Arbejdsfreden, og det er derfor ikke til at undres over, at Spørgsmaalet om Statsmagts Indgriben i Arbejdsstridigheder maatte træde i Forgrunden. I mere end 20 Aar, fra 1875 til sidst i Halvfemserne, famlede man sig frem, uden at det lykkedes at finde en tilfredsstillende Form. Et Tilløb til en Ordning finder man dog i det „Fællesudvalg til Afgørelse af Arbejdsstridigheder“, der i 1898 oprettedes af „Arbejdsgiverforeningen af 1896“ og „De samvirkende Fagforeninger“. Samme Aar var det, at Centraliseringen af saavel Arbejdsgivernes som Arbejdernes faglige Sammenslutninger fuldbyrdedes ved Dannelsen af „De samvirkende Fagforbund“ og „Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening“, og Aaret efter udbrød den store Lockout, der afsluttedes ved det saakaldte „Septemberforlig“. Dette Forlig fik stor Betydning for Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere i Danmark; dets Bestemmelser om Varsling af Arbejdsstandsning, om Minimumsfrist for Opsigelse af Overenskomster, om Hovedorganisationernes Ansvar for deres Underorganisationers Overenskomstbrud m. m. har gjort det til en Slags Grundlov for det faglige Samarbejde i Danmark. Septemberforliget blev ogsaa Udgangspunktet for en permanent Voldgiftsdomstol, som ved Lov fik samme Ret som Landets almindelige Domstole til at afhøre Vidner.

„Den permanente Voldgiftsret“ kunde imidlertid alene afgøre saadanne Stridig-

heder, som havde Karakter af Retsspørgsmaal, men den frembød ingen Betygelse overfor Muligheden af Konflikter, fremkaldte ved Interessestrid (i Anledning af Indgaaelse af nye Overenskomster). Denne Side af Sagen blev særlig aktuel, da der i 1908 udbrod en Arbejdskonflikt, som gennem hurtigt skiftende Faser snart antog Dimensioner, der paa det alvorligste truede Samfundslivet. Denne Konflikt gav Anledning til, at de to Hovedorganisationer nedsatte et Fællesudvalg, hvis Arbejde blev grundlæggende for den nu bestaaende Ordning. For det første er de af Fællesudvalget udarbejdede Normalregler for Behandling af faglig Strid optaget i en Mængde Overenskomster, hvorved der er skabt mere ensartede Forhold i de faglige Mæglings- og Voldgiftsinstitutioner. Og dernæst blev der i 1910 paa Grundlag af Fællesudvalgets Forslag udstedt to Love om Oprettelse af en fast Voldgiftsret, der kom til at afløse den før nævnte „permanente Voldgiftsret“, og om Udnævnelse af en Forligsmand i Arbejdsstridigheder.

Den faste Voldgiftsret (nu Lov af ⁴/₁₀ 1919) paadømmer Brud paa Septemberforliget, men desuden kan saadanne Brud paa løbende almindelige Overenskomster, som ikke efter Sagens Natur kan finde Afgørelse efter de faglige Voldgiftsregler, indbringes for den faste Voldgiftsret. Rettens Medlemmer vælges af de to Hovedorganisationer, og Retten vælger selv sin Formand. Dens Kendelser, hvorved der kan paalægges den tabende Part en „Bod“, kan ikke indankes for højere Ret.

Efter Loven om Mægling i Arbejdsstridigheder (nu Lov af ²⁷/₂ 1927) er der tre Forligsmænd, der udnævnes efter Indstilling af den faste Voldgiftsret. Naar der er Grund til at befrygte en Arbejdsstandsning, der skønnes at kunne faa større samfundsmæssig Betydning, kan Forligsmanden indkalde Parterne til Forhandling, og han kan som Betingelse for at foretage Mægling stille Krav om, at Arbejdsstandsning ikke iværksættes, forinden Forhandlingerne hos Forligsmanden er afsluttede; dog kan dette Tidsrum højst omfatte et Tidsrum af en Uge. Hvis det ikke lykkes Forligsmanden at bringe Parterne til Enighed ved Forhandling, kan han fremsætte et Mæglingsforslag, som ikke uden hans Samtykke maa offentliggøres, saa længe ikke begge Parter har taget Stilling til Forslaget.

Som det vil ses, er saavel den faste Voldgiftsret og Forligsinstitutionen som de mange faglige Mæglings- og Voldgiftsudvalg opbygget paa frivilligt Grundlag og under Medvirkning af Arbejdernes og Arbejdsgivernes Hovedorganisationer. Dette har givet det hele System en Fasthed, som har været af største Betydning for det faglige Samarbejde. Har man end ikke herigennem formaat at forebygge Arbejdsstrid, kan det dog maaske siges, at disse Institutioner har bidraget til, at Klassekampen i Danmark føres under mindre bitre og mindre ødelæggende Former, end ellers vilde have været Tilfældet.

ADOLPH JENSEN.

3. Offentlig Forsorg for Ubemidlede.

Formaalet med denne Artikel er at skildre, hvorledes den offentlige Forsorg for Ubemidlede i Danmark fra en ganske ringe Begyndelse er vokset op til et vidt-forgrenet System af social Hjælp, der støtter sig paa store offentlige Tilskud.

I Middelalderen var der herhjemme ingen offentlig Forsorg, men Staten gav de Fattige Lov til at opholde Livet ved Betleri, og den katolske Kirke øvede en storstillet Velgørenhed og oprettede t. Eks. Hospitaler for gamle og syge Personer. Efter Reformationen gik Omsorgen for Fattiges Underhold mere og mere over til de verdslige Myndigheder. Disse søgte bl. a. at indskrænke Betleriet navnlig derved, at man satte arbejdsduelige Personer til Tvangsarbejde i Anstalter. Men da de Midler, mest frivillige Gaver, som Myndighederne raadede over i Forsørgelsesøjemed, var utilstrækkelige hertil, tog Betleriet stærkt Overhaand og blev undertiden en ren Samfundsplage. Efterhaanden skaffedes dog fastere, tildels offentlige Indtægter til Afhjælpning af Nød, og Fattigvæsenet gled i det Hele mere og mere over til at blive et offentligt Anliggende. Dette stod først under særlige Direktioner; men ved Love af 1857, 1867 og 1868 henlagdes det direkte under Kommunestyret. Den nugældende Hovedlov for Fattigvæsenet er af 9. April 1891, og samtidig er den Lov, der hos os indførte Alderdomsforsørgelsen.

I Overensstemmelse med Fattiglovgivningen og Grundlovens Bud skal Kommunerne tilstaa den, som ikke kan forsørge sig og sine, det nødvendige til Livets Ophold og til Kur og Pleje i Sygdomstilfælde. Denne Hjælp kan ydes enten i Hjemmet eller ved Anbringelse i Plejehjem eller paa Forsørgelsesanstalter (Fattighuse, Arbejdsanstalter m. m.). Udgifterne til Fattighjælp udredes af Opholdskommunen, der dog faar $\frac{3}{4}$ af Beløbet godtgjort af Forsørgelses- eller Fødekommunen; i visse Tilfælde skyder Staten og Amterne til. Fattighjælpen købes i Regelen med Tab af borgerlige og politiske Rettigheder. Saaledes kan Ægteskab ikke indgaas uden Myndighedernes Samtykke og den Understøttede mister Valgret baade i Staten og Kommunerne. Dette gælder dog kun for den egentlige Fattighjælp. Desuden ydes efter Loven af 1891 en saakaldet uegentlig Fattighjælp, som ikke medfører de før nævnte Indskrænkninger og som ydes i en Række Tilfælde af uforskyldt Nød (f. Eks. Hjælp til abnorme Personer, til Læge, Jordermoder, Begravelse, i visse Tilfælde Sygekassehjælp m. m.).

Indtil Begyndelsen af 1890erne var Fattighjælpen næsten den eneste Form, hvorunder det Offentlige støttede den ubemidlede Befolkning. Men efterhaanden sejrede den Anskuelse, at den offentlige Hjælp skulde ydes i rigeligere Maal og under andre Former end den i Regelen demoraliserende Fattigunderstøttelse. Hertil bidrog bl. a. Demokratiets voksende Indflydelse og den mægtige Tvangsforsikring, som det tyske Rige gennemførte i Aarene 1883 til 1889 og som vakte Opmærksomhed i vide Kredse, ogsaa herhjemme. Og kort efter udkom den danske Alderdomsforsørgelseslov af $\frac{3}{4}$ 1891, der danner Indledningen til vor Lovgivning om social Hjælp. Men skønt vi paa dette Omraade har faaet stærke Impulser fra vor Nabo mod Syd, har vor Lovgivning dog søgt frem ad helt andre Veje end den tyske Tvangsforsikring og falder væsentlig i to Hovedgrupper. Den ene bygger paa Forsørgelse og omfatter navnlig Alderdomshjælpen, den anden paa offentlig Hjælp til frivillig Selvhjælp, hvortil maa henregnes Syge- og Arbejdsløshedsforsikringslovgivningen. En offentlig Forsikringstvang har vi derimod kun herhjemme i Loven om Ulykkestilfælde under Arbejdet og i en afledet Form i Invalidforsikringen. Vi skal nu kortelig omtale de enkelte Led i vor sociale Lovgivning.

Alderdømshjælpen blev efter Loven af 1891 udredet af Staten og Kommunerne i Forening med Halvdelen hver. Man stod altsaa overfor en ren og skær Forsørgelse uden Spor af direkte Selvhjælp, men som, i Modsætning til Fattigvæsenet, ikke medførte Tab af borgerlige og politiske Rettigheder. For at opnaa saadan Hjælp maatte Ansøgeren fyldestgøre visse Betingelser. Hertil hørte bl. a. en Alder af mindst 60 Aar, Besiddelse af Indfødsret og at han i et vist Antal Aar havde holdt sig fri af Fattigvæsenet (et Slags indirekte Selvhjælpskrav). Desuden maatte han ikke have bortødslet sin Formue eller bortskænket den til sin Familie og opfylde visse Krav til en værdig Livsførelse. Alderdømsforsørgelsen gjordes væsentlig til et kommunalt Anliggende, hvis Styrelse paahvilede Opholdskommunen. Om Hjælpens Størrelse bestemte Loven, at den skulde udgøre det nødvendige til den Gamles og hans Families Underhold og den kom derved hovedsagenlig til at bero paa Kommunalbestyrelsernes skønmæssige Fastsættelse. Men denne Fremgangsmaade frembød visse Farer, idet Myndighederne af Sparsommelighedshensyn blev tilbøjelige til at nedsætte Hjælpen for den, der havde egne Midler til raade over, hvad enten disse skyldtes Gaver eller egen Flid og Sparommelighed. Og en saadan Praksis maatte i Længden undergrave al Lyst og Drift til selv at sikre sig Hjælp i Alderdømsen. Derfor voksede Stemningen for at indføre faste Regler for Hjælpens Størrelse, hvorved bl. a. vandtes, at opsparede Midler mere kom den Paagældende selv tilgode og at Hjælpen naaede et højere socialt Præg. Disse Synspunkter blev bestemmende for Loven af $\frac{7}{8}$ 1922.

Ved denne Lov gennemførtes den betydningsfulde Grundsætning, at Alderdømshjælpen skulde udmaales efter faste, lovbestemte Regler. Og for at fremhæve Hjælpens derved højnede sociale Karakter skulde den benævnes Aldersrente. Den trufne Ordning gaar i Hovedsagen ud paa, at der er offentlige Tilskud af en i Loven angiven Størrelse, forskellig for Hovedstaden, Købstæderne og Landdistrikterne, der ubeskaaret skulde tilfalde dem, hvis egne Indtægter ikke naar den i Loven angivne Grænse. Er de derimod større, nedsættes Tilskuddet med visse, efterhaanden stigende Procenter af det overskydende Beløb, indtil de egne Indtægter naar en Maksimumsgrænse, hvor ethvert offentligt Tilskud hører op. Der er fastsat forskellige Takster for enlige Personer (lidt højere for Mænd end for Kvinder) og for Ægtepar; for at komme i Betragtning som saadant kræves, at baade Manden og Hustruen opfylder Aldersbetingelserne. Ved Beregning af Formueindtægter lægges til den virkelige Indtægt 4% af Formuens Beløb. Der gennemførtes ogsaa andre Lovændringer. Hertil hørte en ny Fordeling af de offentlige Tilskud, hvorved Statens Bidrag forhøjedes til $\frac{7}{12}$, Kommunernes nedsattes til $\frac{5}{12}$, og at Aldersgrænsen nedad sattes op fra 60 til 65 Aar. Den stærke Forhøjelse mildnedes dog ved forskellige Overgangsbestemmelser, hvortil kom, at der kort forinden var oprettet en Invalidforsikring, der varer til det fyldte 62de Aar, og at invalide Personer over 62 Aar fik Adgang til Aldersrente. En god ny Bestemmelse var det, at Ansøgeren ved at udskyde Rentens Indtræden indtil det fyldte 68de Aar blev berettiget til en højere Understøttelse og derved fik Interesse i at fortsætte sit Arbejde saa længe som muligt.

Som Led i Regeringens Bestræbelser for at nedbringe de offentlige Udgifter er der under $\frac{1}{7}$ 1927 gennemført en Lov om Aldersrente, der forhøjer de noget

knappe Renter til enlige Personer, men paa den anden Side betydeligt skærper Reglerne med Hensyn til de egne Indtægter, som det er tilladt at nyde sammen med Aldersrenterne. Herved har man fjernet sig noget fra Principperne i Loven af 1922 og det vil føre til, at Kredsen af de Personer, der kan opnaa Aldersrenter, vil blive mindre.

Udgifterne til Alderdomshjælp er efterhaanden vokset meget betydeligt. Fra c. 2 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. i Begyndelsesaaret 1892 steg de til godt 5 Mill. Kr. i 1900 og 14 Mill. Kr. i 19 $\frac{13}{14}$. Under og umiddelbart efter Verdenskrigen gik de springvis i Vejret til c. 60 Mill. Kr. i 19 $\frac{22}{23}$ og c. 74 Mill. Kr. i 19 $\frac{24}{25}$. I det første Aar under Loven af 1922 steg Aldersrentenydernes Tal fra c. 89,000 til c. 104,000, og den nye Ordning viste sig altsaa at have øvet Tiltrækning paa videre Befolkningskredse.

Vi har set, at vor sociale Alderdomshjælp beror paa Forsørgelse, men Tanken om at bygge den paa tvungen Forsikring har dog ogsaa været fremme i den offentlige Diskussion herhjemme og har mange Tilhængere. I 1922 nedsatte Indenrigsministeriet en Kommission for at undersøge, hvorledes en tvungen Folkeforsikring, der eventuelt kunde afløse Aldersrenterne, bedst burde indrettes. Flere af Medlemmerne fremsatte da ogsaa Forslag om en saadan Forsikringsordning, der frembyder stor Interesse.

Ogsaa paa andre Omraader end Aldersrenterne har vi gennemført Forsørgelsesprincippet uden Fattighjælps Virkninger. Saaledes i nogle Love af 27 $\frac{7}{8}$ 1908 om Hjælp til uægte Børn og Børn af fraskilte og forladte Hustruer. Herefter har f. Eks. det uægte Barns Moder, naar Faderen ikke opfylder sin Bidragspligt, Ret til af kommunale Midler forskudsvis at faa udbetalt et Bidrag, der omtrent svarer til Faderens Alimentationsforpligtelser. Og da Enkers Børn en Tid lang var ringere stillet end de uægte Børn, ændredes dette Misforhold ved en Lov af 1913, som senere er udvidet til forældreløse Børn. Eiter disse Love har de nævnte Børn, naar de er under 14 Aar, Ret til offentlig Hjælp, hvis Udgifter bæres af Staten og Kommunerne i Forening. Til Enkers Børn udbetales nu 2 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. aarlig.

Ved Omtalen af Fattigloven af 1891 er nævnt den uegentlige Fattighjælp, der ikke medfører Tab af borgerlige og politiske Rettigheder. Denne Hjælp er ved senere Love, f. Eks. Tuberkuloseloven og Børneloven, udvidet til andre Tilfælde af uforskyldt Nød og har, i Forbindelse med den sociale Lovgivning, bidraget meget til at begrænse den almindelige Fattighjælp. Medens f. Eks. i 1890 næsten samtlige det københavnske Forsørgelsesvæsens Udgifter anvendtes til Fattigunderstøttelse, gælder det i 19 $\frac{25}{26}$ kun om mellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{4}$. Resten af Udgifterne medgik til uegentlig Fattighjælp, Invalideudgifter, Børnebidrag m. m.

Kort efter, at Alderdomsforsørgelsen var traadt i Kraft, fik vi en Lov af helt anden Støbning, nemlig Sygekasseloven af 12 $\frac{1}{4}$ 1892. Allerede paa dette Tidspunkt bestod der her i Landet en livskraftig frivillig Sygekassebevægelse. Den var mest udbredt i Byerne, hvor den dannede en Fortsættelse af de gamle Lavkasser, men havde dog ogsaa fundet Vej til mange Landkommuner. Da nu Tiden var inde til at lovgive om Sygeforsikringen, var der vel nogle Tilhængere af Tvangsprincippet, der i Tyskland havde givet betydelige Resultater. Men der var

dog overvejende Stemning for at bevare den frivillige Forsikring, som var i god Vækst og havde forstaaet at skabe et højest værdifuldt Tillidsforhold mellem Kasserens Styrelse og deres Medlemmer. Men samtidig ønskede man at fremskynde den frivillige Sygekassebevægelse ved at yde den betydelige offentlige Tilskud og underkaste den en betryggende Statskontrol. Saadanne Synspunkter var det, der lagdes til Grund for Sygekasseloven af 1892 og senere Love af 1915 og 1921. Af den gældende Sygekasseordning skal anføres nogle Hovedtræk.

Retten til at indtræde som nydende Medlem af en anerkendt Sygekasse skal staa aaben for ubemidlede Arbejdere og økonomisk ligestillede Personer som mindre Jordbrugere, Haandværkere og andre Næringsdrivende, Tjenestemænd m. fl. Hvert 3. Aar fastsættes visse Indtægts- og Formuegrænser som Betingelse for at være Medlem. Aldersgrænsen for Optagelse er nedad 14 og opad 40 Aar.

Statsanerkendelse er betinget af et dobbelt Hensyn: 1) at Kasserne hviler paa et økonomisk forsvarligt Grundlag og 2) sikrer deres Medlemmer et vist Mindstemaal af Hjælp, som virkelig evner at bringe dem over den ved Sygdommen fremkaldte Nødtilstand.

I førstnævnte Henseende kræves det, at Sygekasserne skal have et laveste Medlemstal (i Regelen 200) og at deres Indtægter (derunder Statstilskuddet) skal være tilstrækkelige til at dække Udgifterne efter forsikringsmæssig rigtige Grundsatninger. En særlig Embedsmand, Sygekassedirektøren, skal paase dette og i det hele føre Tilsyn med og yde Vejledning til Sygekasserne.

Den Mindstehjælp, som Sygekasserne skal yde deres Medlemmer, omfatter: 1) fri Lægehjælp (hvorom senere) og Sygehusbehandling for Medlemmer og hjemmeværende Børn under 15 Aar, Barselshjælp og 2) en daglig Pengeydelse af en lovbestemt Størrelse. Denne Hjælp skal ydes i mindst 26 Uger i 12 paa hinanden følgende Maaneder. Men Sygekasserne er desuden berettigede til andre Ydelser, f. Eks. Tandpleje, Hjemmesygepleje, Medicin (sidstnævnte for at modarbejde Ødselhed dog ikke over $\frac{3}{4}$ af Udgifterne).

Som nævnt modtager de anerkendte Sygekasser store offentlige Tilskud, der for Statens Vedkommende er obligatoriske. Ved Lov af $\frac{14}{7}$ 1927 er Statshjælpen dog i flere Retninger beskaaret. Saaledes er det faste Aarstilskud pr. Medlem nedsat fra 3 til 2 Kr. og den tidligere Regel om, at Staten skulde yde $\frac{1}{4}$ af Kasserens vigtigste Sygeudgifter, ændret derhen, at Tilskuddet bortfalder for Medicin og for Lægehjælp ikke maa overstige 2.4 Mill. Kr. aarlig (4 Mill. Kr. i 1925). Regeringen har bestræbt sig for delvis at skaffe Sygekasserne Erstatning for det lidte Indtægtstab bl. a. ved at nedsætte Invalideforsikringspræmierne (se senere). Ogsaa er det lykkedes at gennemføre en Nedsættelse af Medicinpriserne og Lægehonorarerne. Loven af 1927 gør dernæst visse Indskrænkninger i Reglerne om fri Lægehjælp og indfører en stærkere Kontrol med, at kun ubemidlede Personer kan blive nydende Sygekassemedlemmer. Endelig indskærper Loven, at Betingelserne med Hensyn til Medlemmernes Indtægts- og Formueforhold skal være ens for alle Samfunds-klasser. Det Offentlige støtter ikke alene Sygekasserne ved Pengetilskud, men ogsaa ved at tilstaa Medlemmerne og deres Børn meget gunstige Betingelser paa Statens og Kommunernes Hospitaler, og paa Landet er Kommunerne pligtige at yde Fri-kørsel indenfor nærmere angivne Grænser.

Lovgivningen har paa forskellige Maader begunstiget Sygekassernes Samarbejde. Saaledes skal Sygekassedirektøren mindst én Gang aarlig sammenkalde Tillidsmænd for de enkelte Kasser bl. a. i den Hensigt at opnaa Fællesregler om Genforsikring og Normalvedtægter. Og Kassernes Bestyrelse vælger et Sygekassenævn, der bl. a. fastsætter Reglerne for Medlemmernes Overflytning mellem Kasserne. Dernæst er der sket en Sammenslutning mellem Sygekasserne baade amtsvis og i „De danske Sygekassers samvirkende Centralforening“. Alt dette har bidraget meget til at skabe Enhed i vort Sygekassevæsen.

De danske Sygekasser har i Tidernes Løb taget et mægtigt Opsving, som det vil fremgaa af efterfølgende Tal:

	1893	1900	1910	1920	1925
Antallet af Sygekasser	457	1,104	1,509	1,548	1,647
— ubemidlede Medlemmer	116,000	302,000	666,000	1,227,000	1,464,000
Kassernes Indtægter 1000 Kr.	830	3,097	7,669	25,669	42,419
— Udgifter —	963	2,924	7,232	24,846	41,182
— Formue —	605	2,367	7,392	15,429	37,532

Anerkendte Sygekasser findes nu i saa godt som alle danske Kommuner, fraset enkelte isolerede Smaaøer, og Tabellen viser, at deres Medlemstal fra 1893 til 1925 er steget til over det 12-dobbelte, medens Indtægter, Udgifter og Formue er vokset endnu stærkere. Af Medlemmerne i 1925 var c. 698,000 Mænd og c. 766,000 Kvinder, saaledes at det svage Køn er noget i Overtal. Det nuværende Medlemstal svarer til omtrent 63 % af Befolkningen over 15 Aar. Men sammenstillet med den Del af Befolkningen, der er adgangsberettiget til Sygekasserne, bliver Medlemmernes Procenttal endda væsentlig højere, efter en Undersøgelse af 1921 c. 82 %. Af Sygekassernes Indtægter i 1925, c. 42 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr., skriver de 26 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. sig fra Medlemsbidrag og c. 12 $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. fra Stats- og Kommuntilskud. Selvhjælpen har altsaa et stort Forspring, men Tallene omfatter ikke den meget betydelige offentlige Hjælp, som ydes Sygekasserne ved billigt Hospitalsophold m. m. Den store Fremgang, som de danske Sygekasser har opnaaet ad Frivillighedens Vej, ogsaa maalt med andre Lande, er saa meget glædeligere, som det i Regelen er Stater med tvungen Sygeforsikring, som har naaet de største Resultater.

De anerkendte Sygekassers Virksomhed er ved Lov af $\frac{1}{5}$ 1921 udvidet til at omfatte ogsaa Invalidforsikring. Ifølge nysnævnte Lov skal nemlig nydende ubemidlede Sygekassemedlemmer, som har Indfødsret og fast Bopæl i Riget, tillige være forsikrede mod Invaliditet indtil det fyldte 62de Aar. Hjælpen indtræder ved Erhvervsevns Nedsættelse til mindst $\frac{1}{5}$ og Renten bestaar, uden Hensyn til Opholdsstedet, i en fast aarlig Sum. Denne udgjorde oprindeligt 800 Kr., men er ved en Lov af $\frac{10}{7}$ 1927 nedsat til 540 Kr., dog med en Overgangstid for de allerede tilkendte Renter. For sværere Invaliditetstilfælde skal Opholdskommunen yde et Tilskud paa 260 Kr. Virksomhedens finansielle Side varetages af Sygekassedirektøren og Renterne udredes af Invalidforsikringsfonden, hvis Midler tilvejebringes ved Bidrag fra Sygekassemedlemmerne, de ulykkesforsikringspligtige Arbejdsgivere samt Staten og Kommunerne. Sammen med Renterne er ogsaa Præ-

mierne blevet nedsat, de Forsikredes saaledes fra 5.40 til 4.44 Kr. aarlig. Afgørelse i disse Sager træffes af Invalidforsikringsraadet, der bestaar af en Formand og 5 andre Medlemmer. Forsikringen omfattede i 1925 c. 1 $\frac{1}{8}$ Mill. Sygekassemedlemmer og de udbetalte Invaliderenter udgjorde c. 16 Mill. Kr. Af Indtægterne i samme Aar, c. 20.6 Mill. Kr., hidrørte de 4.5 fra Arbejdsgiverne, de 9.4 fra Staten og Kommunerne og de 6.7 fra de Forsikrede, der altsaa har tilskudt omtrent $\frac{1}{8}$ af Indtægterne.

Ved Omtalen af de anerkendte Sygekasser bør ogsaa nævnes, at der bestaar en stærk Forbindelse mellem dem og Begravelseskasserne. Af sidstnævntes c. 600,000 Medlemmer i 1925 var godt $\frac{4}{5}$ forsikrede i Foreninger, der havde Tilslutning til de anerkendte Sygekasser.

Lovordningen af den danske Arbejdsløshedsforsikring beror, ligesom for Sygekasserne, udadtil paa Princippet offentlig Hjælp til frivillig Selvhjælp. Men en betydningsfuld Forskel mellem de to Forsikringsgrene er det, at Sygekasserne hos os væsentlig er lokale Foreninger, der omfatter Medlemmer af meget forskellige Livsstillinger, medens Arbejdsløshedskasserne i Regelen er afgrænsede efter Fag og hovedsagelig omfatter Arbejdere. Dette forklares ved, at det er Fagforeningerne, der allerede i 1880'erne lagde Grunden til Arbejdsløshedsforsikringen, der ydede dem stor Støtte i Lønkampen. Derfor paalægger Fagforeningerne ogsaa i Regelen deres Medlemmer at indtræde i Fagets Arbejdsløshedskasse. Denne tvungne Tilslutning har bidraget meget til at fremme Arbejdsløshedsforsikringen, der allerede var i god Gænge, da den første Lov udkom i 1907. Denne Lov bygger væsentlig paa „Gentersystemet“, der med Held var prøvet i Belgien, og hvorefter det Offentlige skulde yde Tilskud til de af Fagforeningerne oprettede Arbejdsløshedskasser. Her skal anføres nogle Hovedpunkter i Loven af 1907 og en dermed ensartet Lov af 1914.

En Arbejdsløshedskasse har Ret til Statsanerkendelse, naar den opfylder de lovkrævede Betingelser. Hertil hører bl. a., at den kun maa omfatte Forsikring mod Arbejdsløshed og at den ikke maa støtte Personer, der deltager i en Arbejdskonflikt. For at faa Adgang til Kassen maa Ansøgeren være ubemidlet, idet Loven fastsætter en maksimal Formuegrænse. Hjælpen er dernæst betinget af, at Medlemmet har staaet i Kassen mindst 1 Aar og været arbejdsløs mindst 6 Dage. Hjælpen bestaar i Regelen i Dagpenge, svarende til højst $\frac{2}{3}$ af den gennemsnitlige Dagløn indenfor Faget eller Kassens stedlige Omraade, men kan ogsaa være Rejse- og Flyttehjælp. Retten til Understøttelse skal omfatte mindst 70 Dage i et Aar, men varer i Regelen længere (90-100 Dage). Kassernes vigtigste Indtægter er Medlemsbidrag samt Stats- og Kommune-tilskud, hvoraf dog de sidste fra først af ikke var obligatoriske.

I det hele skred Arbejdsløshedsforsikringen ret jævnt frem indtil Verdenskrigen med en samlet Stigning i Medlemstallet fra c. 70,000 i 1908 til 130,000 i 1914, men blev under Krigen sat paa en haard Prøve. Saaledes forringede den voldsomme Prisstigning Renternes Købeevne og Konjunkturerne fremkaldte meget bratte Svingninger i Arbejdsløsheden, hvilket paa mange Maader besværliggjorde Kasserens Virksomhed. Navnlig steg Arbejdsløsheden efter Undervandsbaadskrigens Skærpelse og Nordsøblokadens Indtræden i Begyndelsen af 1917. Under disse

Forhold fandt man det ønskeligt at skride til en stærk Udvidelse af Arbejdsløshedshjælpen ved nogle i 1917 til 1919 udkomne kortvarige Love. Saaledes lettedes Adgangen til Kasserne og der indtraadte en Række betydelige Forhøjelser af Hjælpens Størrelse og Varighed. Da Udgifterne herved i Hovedsagen lagdes over paa det Offentlige, navnlig Staten, skete der en voldsom Tilstrømning til Kasserne, hvis Medlemstal fra 1917 til 1920 steg fra 176,000 til 313,000. Men denne Udvikling førte Arbejdsløshedsforsikringen bort fra Selvhjælp som dens Hovedgrundlag, og mange nærede ogsaa Frygt for, at de forhøjede Understøttelser skulde svække Arbejdslysten. Derfor ønskede man, da der senere indtraadte roligere Arbejdsforhold, at vende mere tilbage til det oprindelige Forsikringsgrundlag. Og ved en Lov af ^{22/12} 1921 blev der trukket en skarp Skillelinie mellem ordinær og ekstraordinær Arbejdsløshedshjælp. For den første bibeholdt man væsentlig de tidligere Regler, dog at ikke alene Statens, men ogsaa Kommunernes Tilskud blev obligatoriske og ansattes til henholdsvis $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{3}$ af Medlemsbidragene, hvilke Tal ved en Lov af 1924 forandredes til 35 og 30 %. Derimod henlagdes den ekstraordinære Hjælp til den nyoprettede Arbejdsløshedsfond, der modtog Bidrag fra Arbejdsløhedskasserne, Arbejdsgiverne og Staten. Arbejdsløshedsforsikringen og Arbejdsanvisningen knyttedes dernæst fastere sammen og henlagdes begge under en fælles Arbejdsdirektør.

Ved en Lov af $\frac{1}{7}$ 1927 er Arbejdsløshedsforsikringen atter undergaaet store Forandringer, der navnlig tilsigter at nedbringe de offentlige Tilskud. Men tillige indførtes et nyt Princip for Tilskuddenes Beregning, idet de sattes i omvendt Forhold til de enkelte Fags gennemsnitlige Aarsfortjeneste, saaledes at Tilskuddet bliver størst for de lavest lønnede Arbejdere, men aftager opefter. Herefter skal Statens Tilskud udgøre fra 40 ned til 10, Kommunernes fra 30 ned til 5 % af Medlemsbidragene. Loven af 1927 ophæver dernæst den hidtidige ekstraordinære Arbejdsløshedshjælp. I Stedet herfor faar Kasserne Ret til at oprette de saakaldte Krisefonds, som er bestemte til at yde ekstraordinær Hjælp og hvortil Medlemmerne skal give mindst 20 % af deres almindelige Bidrag. Krisefonden modtager desuden Tilskud fra Staten og Kommunerne efter samme Regler, som gælder for de ordinære Tilskud, samt fra Arbejdsløshedsfonden. Sidstnævnte opretholdes, men der tildeles den ogsaa andre Opgaver som at yde Støtte til Nødhjælpsarbejder, Foredrag for Arbejdsløse m. m. Arbejdsløshedsfonden, der pr. ^{31/12} 1927 udgjorde c. 10 Mill. Kr., modtager fremdeles Tilskud fra Arbejdsgiverne, indtil den har naaet en Størrelse af 12 Mill. Kr.

Arbejdsløhedskassernes Medlemstal er siden 1920, da den var paa sit Højdepunkt (313,000), gaaet noget tilbage og udgjorde i 1926 c. 270,000, hvoraf c. 40,000 Kvinder. Om Kassernes Indtægter oplyses, at de i Finansaarene 19^{23/24} til 19^{25/26} gennemsnitlig udgjorde c. 22.7 Mill. Kr., hvoraf c. 11.6 var Medlemsbidrag og c. 10.2 Tilskud fra Stat og Kommuner.

Som tidligere nævnt har Danmark kun gennemført en Tvangsforsikring i Lovgivningen om Ulykkestilfælde. Denne paalægger Arbejdsgiverne det økonomiske Ansvar for de Ulykker, der rammer de af dem beskæftigede Personer under Arbejdet. Det var den tyske Lovgivning af 1884, som her viste Vejen. Den første danske Lov paa dette Omraade af $\frac{7}{1}$ 1898 var ikke meget vidt-

gaaende, idet den kun medtog Storindustrien og visse farlige Erhverv. Men ved en Række senere Love udvidedes de Forsikredes Kredse bl. a. til Fiskere og Søfolk, Land-, Skov- og Havearbejdere m. fl. Og hertil sluttede sig en Lov af 1916, der foruden at optage hele den da gældende Ulykkesforsikring tillige udvidede denne saa stærkt, at den i det væsentlige kom til at omfatte alle Personer i andres Tjeneste, selv om denne er af forbigaaende Art. Af nye Forsikrede medtog Loven af 1916 bl. a. Embeds- og Bestillingsmænd, Kontor- og Butikspersonale, Haandværkssvende og Tyende. Dernæst fik visse smaa Arbejdsgivere Ret til at forsikre sig med Statstilskud, der tillige skulde omfatte deres Arbejdere. For Fiskerne bestaar en særlig Ordning, hvorefter de skal forsikre baade sig selv og deres Folk og faar Statshjælp til begge Formaal. Desuden bærer Staten Udgifterne ved Lovens Administration, men ellers hviler Forsikringens Byrder, som nævnt, paa Arbejdsgiverne. Efter de skete Udvidelser hører vor Ulykkesforsikring til de mest fremskredne.

Hjælpen, der ydes, falder i 4 Grupper, nemlig Dagpenge, Erstatning for bli-vende Invaliditet, Døds'erstatning til de Efterladte og Begravelseshjælp. Dag-pengene, der betinges af en væsentlig nedsat Erhvervsevne, indtræder først 13 Uger efter Ulykkestilfældet, idet man regner med, at den Tilskadekomne i Mellemtiden bør have sikret sig Hjælp ved at være Medlem af en anerkendt Sygekasse, og Dagpengene vedbliver saa at løbe, indtil det er muligt at fastsætte Størrelsen af den endelige Invaliditetserstatning, der bestaar i Udbetaling af en Kapital engang for alle. Denne Kapital beregnes ved en Kombination af Aarsløn og Invaliditetsgrad, stigende med dennes Størrelse fra 5 til 10 Gange Aarslønnen ved fuld Invaliditet, saaledes at Gangetallet vokser med Invaliditetsgraden. Endelig udgjorde Døds'erstatningen, som i første Række tilfalder Enke og Børn, men ogsaa kan ydes til andre, efter de tidligere Regler 5 Gange Aarslønnen; her kan dog ogsaa gives delvis Erstatning.

Ejendommelig for den danske sociale Ulykkesforsikring er det, at den i Hovedsagen hviler paa Kapitalsystemet, medens de fleste andre Lande har et Rente-system, der medfører Udbetalingen af en løbende Rente. Dog kan Kapitalen hos os, naar det findes ønskeligt, omsættes til en Livrente, og dette skal i Regelen ske, naar Invaliditeten udgør 70 % eller derover. Efter Loven af 1898 havde Arbejdsgiverne ingen Forsikringspligt. Da Erfaringen imidlertid viste, at baade de og de Forsikrede var ilde tjent dermed, paalagde man dem senere en saadan Pligt, men med Ret til selv at vælge, hvor Forsikringen skulde tegnes, dog indenfor Kredsen af de statsanerkendte Selskaber eller gensidige Foreninger. Tvungne Forsikringsforbund, noget i Lighed med de tyske Berufsgenossenschaften, bestaar dog for Redere og Fiskere. I Spidsen for vor sociale Ulykkesforsikring staar et Arbejderforsikringsraad, hvori bl. a. findes Repræsentanter for Arbejdsgivere og Arbejdere. Det paahviler Raadet at afgøre, hvorvidt et Ulykkestilfælde, retslig og lægelig set, falder ind under Loven, og at fastsætte Erstatningens Størrelse. De samlede aarlige Erstatningsbeløb (fraset Dagpenge) er fra 1900 til 1925 vokset fra knap 600,000 til godt 6,000,000 Kr., altsaa mere end tidoblet.

Ved Lov af ¹⁴/₇ 1927 er der sket flere Ændringer i Ulykkesforsikringen, der navnlig tilsigter at formindske Forsikringsbyrderne for Arbejdsgiverne. Saaledes

ned sættes Aarslønnens Maksimum fra 2400 til 2100 Kr. og samtidig formindskes de i Henhold til Lovens Regler beregnede Ydelser med 15 %, ligesom der aabnes Adgang til, ved Begrænsning i Selskabernes Administrationsudgifter, at faa Præmierne nedsat. Med Hensyn til Dødserstatningen er der sket den Forandring, at den for Enke og forladt Hustru fastsættes til 4 mod tidligere 5 Gange Aarslønnen. Men til Gengæld ydes der en særlig Erstatning til Børn, overfor hvem der paahviledes den Afdøde en Forsørgelsespligt, saaledes at Dødserstatningens Størrelse her fastsættes under Hensyn til det tilbageværende Antal Forsørgelsesaar.

En Institution af ejendommelig Karakter har vi i de saakaldte Hjælpekasser, der historisk har udviklet sig af de frie Fattigkasser, og hvis Formaal er at støtte værdige Trængende, som der er Haab om varig at kunne frelse fra Fattigvæsenet. Kassernes Bestyrelse fremgaar af offentlige Valg og deres Udgifter dækkes væsentlig af Kommunerne, dog med Statstilskud; Udgifterne udgjorde i 19^{25/26} c. 7¹/₂ Mill. Kr. Men Hjælpekasserne har tillige gjort et stort Arbejde ved at paatage sig Administrationen af Dyrtidslovene og ekstraordinær Arbejdsløshedshjælp. Som saadan udbetaltes i 19^{25/26} henimod 10 Mill. Kr.

Til Slut skal omtales nogle sociale Institutioner, der, i Modsætning til de før omtalte, væsentlig tjener andre Formaal end Ydelse af økonomisk Hjælp.

Hertil hører Værgeraadene, der vælges af Kommunalbestyrelserne. Af saadanne Raad skal der indenfor hver Kommune findes ét eller flere med den Op-gave at tage sig af forsømte eller vanartige Børn. I denne Hensigt kan Raadene give Paabud indenfor Hjemmene, f. Eks. indsætte en Tilsynsværge for et Barn eller sende det til en Dagarbejds- eller Fortsættelsesskole. Men de har ogsaa, om fornødent gøres, Beføjelse til at fjerne Børnene fra Hjemmet og anbringe dem paa et efter deres særlige Forhold afpasset Sted, f. Eks. en privat Familie, et Plejehjem eller en Opdragelsesanstalt. Som øverste Tilsynsmyndighed virker Overværgeraadet. Denne Lovgivnings Udgifter bæres af Staten og Kommunerne; men ogsaa Forældrene kan efter Omstændighederne tilpligtes at yde Bidrag.

Stor Interesse knytter der sig til Lovgivningen om Arbejderbeskyttelse, hvis Formaal det er at værne Arbejdernes Liv og Sundhed mod de Farer, som skyldes deres Beskæftigelse og som er stærkt forøgede ved Nutidens storindustrielle Udvikling. Denne har sit Udgangspunkt i England, hvor Arbejderbeskyttelsen gaar tilbage til Aar 1802, medens vi i Danmark faar den første Lov af denne Art i 1873, og den omfatter kun Børn og unge Mennesker. Af stor Betydning for Arbejderbeskyttelsens Fremgang ude i Europa blev den internationale Konference om dette Spørgsmaal, der i 1890 afholdtes i Berlin og som i flere Lande kort efter førte til en Udvidelse af Arbejderbeskyttelsen. I Danmark kom vi noget langsommere med, men indhentede i det væsentlige det forsømte ved de to Fabrikslove af 1901 og 1913, hvoraf den sidste i sig optog de tidligere gældende Love om Maskinbeskyttelse og Helligdagsarbejde.

Af Fabrikslovens Bestemmelser omfatter nogle alle, ogsaa de voksne mandlige Arbejdere. Det gælder om de fleste af dem, der vedrører Forebyggelse af Maskinulykker, Forbud mod Helligdagsarbejde samt Lokalernes Indretning. Om sidstnævnte Emne giver Loven kun enkelte, mere almindelige Regler, saaledes om Ar-

bejdsrummenes Højde og det mindste tilladte Kubikrum pr. Arbejder, men Detailbestemmelserne for de enkelte Fag, der maa rette sig efter disses særlige Forhold, fastsættes af Indenrigsministeriet efter Indstilling af „Arbejdsraadet“. Regler om Arbejdstiden er hovedsagelig givet for Børn, unge Mennesker og tildels Kvinder. Børn maa, saa længe de gaar i Skole, ikke arbejde i Fabrikker. For unge Mennesker, indtil det fyldte 18de Aar, er Arbejdstiden fastsat til højst 10 Timer, Natarbejde er dem forbudt og de skal have fornøden Fritid til Uddannelse. Om Kvinders Arbejde indeholder Fabriksloven kun lidt. Saaledes har vi ikke, som i flere Lande, Forbud mod Kvinders Natarbejde, hvilket Forbud mødte Modstand fra Kvinderne selv, men de maa som Regel ikke arbejde i 4 Uger efter Nedsættelsen og offentlig Understøttelse, som i den Anledning ydes dem, regnes ikke som Fattighjælp. For voksne mandlige Arbejdere findes kun faa Bestemmelser om Arbejdstid. Dog kan Indenrigsministeren fastsætte en Maksimalarbejdsdag for sundhedsfarlige Arbejder, og ved Døgn driftsloven af 1919 har man indført Ottetimersdagen for Bedrifter med uafbrudt Arbejde, ligesom der bestaar Forbud mod Natarbejde i Bagerier. Mange af Bestemmelserne om Arbejdstiden har dog mistet deres praktiske Betydning ved den vigtige Overenskomst, som i 1919 afsluttedes mellem Hovedorganisationerne for Arbejdsgivere og Arbejdere; herefter maa den normale Arbejdstid ikke overskride 8 Timer, dog med Adgang til Overarbejde. Om Hjemmearbejde er givet Regler, hvorefter det kan begrænses eller forbydes. En særlig Plads indenfor Fabriksloven indtager Forbudet mod Helligdagsarbejde, hvorfra dog er gjort Undtagelser af Hensyn til Produktionens Interesser (Sæsonarbejde, Døgn drift) eller til Befolkningens Forsyning med Fornødenheder. Udviklingen har krævet et større Tilsynspersonale ved Oprettelse af et Fabriksdirektorat med en Stab af Fabriksinspektører og et Arbejdsraad med Repræsentation for Arbejdsgivere og Arbejdere. Nogle Virksomheder, navnlig Fabrikker, staar helt under Tilsyn, der for andre kun vedrører Maskinerne; inddraget under Tilsyn er desuden Bagerier og Mejerier. I alt omfatter Tilsynet c. 30,000 Virksomheder. Fabrikslovens Regler om Børn og unge Mennesker er som Følge af Washingtonkonventionen ved en Lov af 1922 bleven noget udvidet og omfatter nu baade Haandværks-, Industri- og Transportvirksomhed. Ogsaa Lærlinge-loven af 1921 bør nævnes her, den kræver bl. a. oprettet en Kontrakt mellem Mester og Lærling, hvis Arbejdstid ikke maa overskride de udlærte Arbejdes; desuden skal Lærlingen have Fritid til Uddannelse, i Regelen paa Mesterens Bekostning. Endelig paabyder Butikslukningsloven af 1922, at Butikker, Lagre m. m. skal være lukkede om Hverdagen i Regelen fra Kl. 6 (om Sommeren 7) Aften til 6 Morgen samt om Søndagen.

Vi har skildret, hvorledes dansk Lovgivning omfatter næsten alle Grene af offentlig Forsorg for Ubemidlede og støtter dem med betydelige Tilskud fra Stat og Kommunerne, tildels ogsaa fra Arbejdsgiverne. Hertil slutter sig Selvhjælpen, der navnlig gør sig gældende indenfor Syge- og Arbejdsløshedsforsikringen. Og ved forenede Kræfter er det da lykkedes at skabe et stort socialt Værk, der anviser Danmark en fremskudt Stilling indenfor Nutidens herhen hørende Lovgivning.

CORDT TRAP.

4. Boligforhold.

Til en samlet Redegørelse for Boligforholdene i Danmark ned gennem Tiderne savnes der for den ældre Tid alt statistisk Materiale og de Oplysninger, der for de senere Aar foreligger om Beboelsesforhold, Husleje, Byggevirkosmhed m. m., kan vanskeligt sammenarbejdes til et Helhedsbillede; for København foreligger der ganske vist ret gode Oplysninger, men for Provinsbyerne er Oplysningerne af en ret summarisk Karakter, og for de egentlige Landdistrikter foreligger der stadig næsten ikke statistiske Oplysninger.

I nogen Grad kan man følge Boligforholdenes Udvikling gennem Lovgivningen, idet det offentlige siden Midten af forrige Aarhundrede navnlig gennem Byggelovene i stort Omfang har grebet regulerende ind i Boligforholdene. København fik sin første Byggelov i 1856; i 1871 og 1889 vedtoges ny ændrede Love, den sidstnævnte gælder endnu; for de i 1901 og 1902 indlemmede Distrikter (Valby, Brønshøj og Sundby) gælder særlige, som Regel strængere, Reglementer. Frederiksbergs Byggelov, der paa flere Punkter er strængere end den københavnske, er fra 1890. Provinsbyerne fik en Byggelov i 1858, der stadig gælder. Disse Byggelove indeholder Regler om Gadebredde, ubebygget Areal, Etageantal, Hushøjde, Etagehøjde, Forholdene til Nabogrunde, Brandsikkerhed, Isolation mod Kulde, Varme, Fugtighed, Lys m. m., Bygningens Styrke, Ventilation, Trappeantal og -bredde, Spildevandsafløb, Regler for Installationer af Vand, Gas, elektrisk Lys, W. C., Centralvarme, Badeværelers Indretning o. s. fr.

Alle de nugældende Byggelove betragtes som forældede, og der har saavel for København som for Provinsbyerne været arbejdet for ny Love, men hidtil uden Resultat. Naar de gældende Love har kunnet anvendes saa længe, beror dette paa, at der i Provinsbyerne for hver enkelt By kan udstedes Bygningsvedtægter med særlige Forskrifter, og at der paa en Række Punkter af Kommunerne eller Justitsministeriet kan meddeles Dispensationer fra de almindelige Regler. Af andre Love end selve Byggelovene kan nævnes Vandafledningsloven af 1880 og Byplanloven af 1925; endvidere findes der i de forskellige Kommuners Sundhedsvedtægter en Række Regler om Boligers Indretning og Brug. Ved hele denne Lovgivning er der paa afgørende Maade indført Regler om Boligernes Indretning, og i det store og hele er disse Regler stadig blevet strængere; eksempelvis kan anføres, at medens den københavnske Byggelov af 1856 fastsatte, at $\frac{3}{4}$ af Arealet maatte bebygges, er dette senere ændret til $\frac{2}{3}$ (dog gælder de $\frac{3}{4}$ stadig indenfor Voldene og for alle Hjørnegrunde); medens Byggeloven af 1856 forlangte en Gadebredde af 20 Alen, forlanges nu 30 Alen; medens Loven af 1856 kun forlangte 4 Alen indre Loftshøjde, er hertil i 1889 føjet Krav om 15 □ Alen Gulvflade og Vindue til det fri; for Hovedtrapper fastsattes i 1856 en Bredde paa 1° 9", i 1889 forhøjet til 1° 12", hvortil føjedes Forbud mod Adgang til Trappe fra flere Lejligheder ad fælles Gang. Dette sidste Forbud forhindrer Anvendelse af „forbundne Trapper“, det berygtede System, hvor de to Trapper, Byggeloven fordrer i hver Etage, er forbundne med en lang Gang, hvorfra der er Adgang til 6-8, ja undertiden 14-16 Lejligheder.

Foruden gennem selve Byggelovens og Byggevedtægternes Bestemmelser kan

det offentlige gennem sin Jordpolitik (Opkøb og Salg af Byggegrunde), gennem Gadeplaner og ved at knytte særlige Betingelser til Dispensationsbevillinger, øve Indflydelse paa Bebyggelsens Art. Særlig stærkt træder dette Forhold frem i København, hvor Kommunen bl. a. ved efter Aarhundredskiftet at udstykke Grundene smallere end tidligere har forhindret Opførelsen af Side- og Baghuse, og i de sidste 10 Aar har Kommunen ved som Betingelse for at yde Støtte (Tilskud, Laan, Laanegaranti, Skattelempelse m. v.) til en Nybygning at stille Krav om et stort ubebygget Areal fremtvunget store, lyse Gaardarealer, der hyppigt er forsynet med Haveanlæg, ved hvilken Foranstaltning den almindelige Etageejendom i betydelig Grad har skiftet Karakter.

Antallet af Mellem- og Baghuslejligheder har i København været i stærk Tilbagegang, i 1880 laa 24 % af samtlige Beboelseslejligheder i Mellem- og Baghuse, i 1901 og 1921 var de tilsvarende Tal 18 % og 9 %. I Provinsbyerne var i 1911 c. 9 % af Lejlighederne Mellem- og Baghuslejligheder, denne % maa efter foreliggende spredte Oplysninger siden antages at være dalet stærkt.

En anden Kategori af daarlige Lejligheder, Kælderlejlighederne, er ogsaa dalet stærkt. De udgjorde i København 1880, 1901 og 1925 henholdsvis c. 5, c. 3 og c. 1½ % af samtlige Lejligheder. I Provinsbyerne laa i 1911 1,8 % af Beboelseslejlighederne i Kælderetagen.

Jævnside med, at disse daarligt beliggende Lejligheder (Mellem- og Baghuslejligheder samt Kælderlejligheder) viser stærk relativ Tilbagegang, er der sket betydelige Forskydninger i Lejlighedernes Fordeling efter Antallet af Værelser. Dette kan for Københavns Vedkommende belyses tilbage til 1880, for Provinsbyerne kun tilbage til 1911.

Lejlighedernes procentvise Fordeling.

Lejligheder med	København			Provinsbyerne	
	1880 %	1901 %	1926 %	1911 %	1926 %
1 Værelse	16,8	12,7	8,7	6,5	4,8
2 Værelser.....	32,9	41,8	42,0	37,5	37,0
3 —	} 31,3	17,6	22,6	30,5	32,9
4 —		14,4	16,0	12,0	12,8
5-7 —	14,3	11,0	9,4	10,7	10,7
8 eller flere Værelser.....	4,7	2,5	1,3	2,8	1,8
Ialt... 100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Saa vel i København som i Provinsbyerne er det relative Antal af Lejligheder med 1 Værelse og Lejligheder med 5 eller flere Værelser gaaet stærkt tilbage, medens det relative Antal af Lejligheder med 2, 3 og 4 Værelser er gaaet frem.

De moderne tekniske Fremskridt har i mange Henseender betydet en Højnelse af den almindelige Standard for Lejlighedernes Udstyrelse. I en Undersøgelse af Prisniveauets og Arbejdslønnens Bevægelse udtaler Falbe-Hansen i 1868, at Boligerne efter 1840 er blevet forbedrede, bl. a. gennem „det ny Vandvæsen med Vandledninger inde i selve Lejlighederne“; senere er Lejlighederne

forbedret ved Installation af Gas, Elektricitet og W. C. Hyppigheden af disse moderne Bekvemmeligheder belyses for Københavns Kommune ved følgende Tal:

	Antal W. C. Sæder	Antal Gas- maalere	Antal Elektricitets- maalere
1860	—	4,911	—
1867	—	6,786	—
1877	—	11,460	—
1887	—	15,228	—
1897	172	65,945	1,333
1907	35,800	146,029	11,629
1917	84,790	168,500	82,658
1927	139,300	186,265	199,097

Disse Tal gælder vel ikke alene Beboelseslejligheder, men indbefatter ogsaa Installationer i Forretningsejendomme m. v., men giver dog et tydeligt Udtryk for en stadig Forbedring af Lejlighedernes Udstyrelse.

Af samtlige Lejligheder i Københavns Kommune har nu c. $\frac{1}{7}$ Adgang til Bad, over $\frac{9}{10}$ har elektrisk Lys, c. $\frac{2}{3}$ har W. C. og c. $\frac{4}{10}$ har Centralvarme. De smaa Lejligheder er i alle Henseender daarlige udstyret end de større Lejligheder; de anførte Gennemsnitstal for samtlige Lejlighedsstørrelser vil nogenlunde passe for 3 Værelses Lejligheder. De gamle Lejligheder er naturligvis væsentlig daarlige udstyret end de ny. Af de Lejligheder, der er opført efter 1915, har c. $\frac{1}{3}$ Adgang til Bad, praktisk talt alle har elektrisk Lys, næsten $\frac{9}{10}$ har W. C. og $\frac{1}{10}$ har Centralvarme. Lejlighederne paa Frederiksberg og i Gentofte er udstyrede med de forskellige moderne Bekvemmeligheder omtrent som de københavnske, medens Udstyrelsen i de større Købstæder er lidt ringere; for de mindre Købstæder og Sognekommunerne foreligger der ikke Oplysninger.

Samtidig med at Lejlighedernes Udstyrelse saaledes er forbedret, er deres Areal vokset. Medens de københavnske 2 og 3 Værelses Lejligheder, der er opført før Aarhundredskiftet, har et Areal paa henholdsvis knap 50 m² og knap 70 m², er de tilsvarende Tal for Lejligheder opført efter 1900 knap 60 m² og 75-80 m², og medens man i de større Provinsbyer før 1900 byggede 2 Værelses Lejligheder med et gennemsnitlig Areal paa 41 m², har de efter 1916 opførte Lejligheder et Areal paa 55 m², de tilsvarende Tal for 3 Værelses Lejligheder er godt 60 m² og godt 70 m².

Jævnside med hele denne Fremgang i Lejlighedernes Størrelse og Udstyrelse er der sket en stadig Nedgang i Antallet af Beboere pr. Lejlighed. Aarsagen til denne Bevægelse kan søges dels i den aftagende Fødselshyppighed, hvoraf følger en Nedgang i selve Familiemedlemmernes gennemsnitlige Antal, men skyldes for en Del ogsaa ændrede sociale Forhold, der har afskaffet tidligere Tids Praksis, at Svende og Lærlinge boede hos Mesteren; endvidere er Antallet af Husassistenter mindre, og det er nu næppe saa almindeligt som tidligere, at voksne Børn bor hjemme (her har ogsaa den aftagende Vielsesalder Betydning). Hertil kommer den almindelige Forbedring, der har fundet Sted i de økonomiske Vilkaar, hvorunder Befolkningen lever. Nedgangen i det gennemsnitlige Antal

Beboere pr. Lejlighed viser sig for alle Størrelseskategorier af Lejligheder, og Tallene for samtlige Lejligheder under eet er saaledes karakteristisk for Udviklingen: det gennemsnitlige Antal Beboere pr. Lejlighed var i København i 1885: 4,2, i 1901: 3,8 og i 1925: 3,3. I hvilken Grad den aftagende Fødselshyppighed er af Betydning i denne Forbindelse fremgaar af, at det gennemsnitlige Antal voksne Beboere pr. Lejlighed i de tre Aar var henholdsvis 2,7, 2,7 og 2,6.

Jævnside med hele denne Højnelse af den almindelige Boligstandard er Huslejen steget betydeligt. I København kan Lejen regnes at være steget med c. 10 % fra 1880 til 1901 og med c. 5 % fra 1901 til 1911. Efter Byggekrisen i 1908 var Byggevirkomhedens Omfang i nogle Aar meget ringe, hvilket resulterede i en ret betydelig Lejestigning fra 1911 til 1916, nemlig c. 16 % i Hovedstaden og c. 8 % i Provinsbyerne. De følgende Aars høje Prisniveau giver dog en endnu langt stærkere Stigning, idet den gennemsnitlige Leje fra 1916 til 1926 steg med godt 62 % i Hovedstaden og 88 % i Provinsbyerne. Hvis der ses bort fra de efter 1916 opførte Lejligheder, der jo for flere Aarganges Vedkommende er opført under ganske ekstraordinære Prisforhold, faar man for de „gamle“ Lejligheder, d. v. s. Lejligheder, der er opført før 1916, en Lejestigning fra 1916 til 1926 paa 50-55 % og 70-75 % henholdsvis for Hovedstaden og Provinsbyerne.

Naar Huslejen ikke er steget saa stærkt i Hovedstaden som i Provinsbyerne, maa Grunden hertil søges i, at den i 1916 paabegyndte Huslejeregulering er ophævet i Provinsbyerne (i Tiden fra 1922-26), medens den i Hovedstaden efter den gældende Lov er i Kraft indtil 1931. — Iøvrigt maa det erindres, at en Del af Lejestigningen i hele Perioden efter 1880 er motiveret ved Forbedringer af Ejendommene (navnlig Installationer) og at en Del skyldes, at der hvert Aar er kommet en ny Aargang Lejligheder til, Lejligheder der som Regel vil være bedre udstyret, have et større Areal pr. Værelse, og tilmed for de sidste 30 Aarganges Vedkommende er opført under et Prisniveau, der ligger højere end det Prisniveau, hvortil de allerede eksisterende Lejligheder er opført.

Den gennemsnitlige aarlige Husleje var i 1926:

	For Lejligheder med			Samtlige Lejligheder
	2 Vær.	3 Vær.	4 Vær.	
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
København	427	629	764	634
Frederiksberg	426	593	809	633
Gentofte	452	685	940	707
Hovedstaden	428	626	783	640
10 store Provinsbyer	324	482	659	485
34 mellemst. —	274	412	555	405
31 mindre —	225	319	407	313
Samtlige Provinsbyer ...	296	432	574	428

Man kan regne, at der aarlig behøves en Nettotilvækst af 11-12,000 Lejligheder til at dække den normale aarlige Tilvækst i Boligbehovet. Dette betydelige Antal

Lejligheder fremkom før Krigen ganske overvejende gennem Byggevirksomhed for privat Regning, dels Byggeri til eget Brug som Landbrugsejendomme, Villaer o. l., dels erhvervsmæssigt Byggeri, navnlig i de store Byer med deres Kasernebeboelser, men delvis ogsaa Villabyggeriet, hvor der hyppigt findes 1 à 2 Lejligheder pr. Hus til Udleje, dels ved Arbejdsgivernes Byggeri for deres Arbejdere (Arbejderboliger ved Herregaarde og større Bøndergaarde og ved enkelte større Fabrikker i Landdistrikterne og de smaa Byer). Kun en ringe Del af Byggeriet før 1914 skyldtes Stat og Kommune, og de Lejligheder, der opførtes af det offentlige, var overvejende Tjenesteboliger, der opførtes som Appendiks til Skoler, Hospitaler, Jærnbaner m. v.; ligeledes var de kooperative Foreningers Byggevirksomhed før Krigen uden større Betydning.

Efter 1914 sker der en fuldstændig Ændring i denne Fordeling. Den første Virkning af Krigs- og Prisforholdene var en Standsning af Byggeriet, en Standsning, der foranlediger Stat og Kommune til i en betydelig Udstrækning at støtte Boligbyggeri. I 1916 gaves en senere stadig fornyet Adgang for Kommunerne til at yde en Nybygning hel eller delvis Skattefrihed for en Periode af indtil 10 Aar. Efter forskellige Love fra 1918-1921 ydede Stat og Kommune i Forening i disse Aar Tilskud paa 20-40 % af Nybygningernes samlede Anskaffelsesudgifter (det samlede Beløb udgør rimeligvis henimod 100 Mill. Kr.) og endelig har Stat og Kommune ydet meget store Laan og kautioneret for Laan til Boligbyggeri. Denne Lovgivning om Laan til Boligbyggeri begyndte i 1887, men gjaldt indtil 1917 kun Byggeföreninger, og Statens samlede Udlaan udgjorde for disse Aar ikke mere end 7-8 Mill. Kr. Fra 1917 udvides Laanene til at omfatte ogsaa privat og kommunalt Boligbyggeri, og Staten udlaante i Aarene 1917-22 ialt 37-38 Mill. Kr. til Boligbyggeri. I Aarene 1923-27 er der af Statsboligfonden udlaant c. 117 Mill. Kr., for hvilket Beløb Staten og Kommunerne kautionerer med c. Halvdelen til hver. Den sidste Rest af Lovgivningen om Støtte til Boligbyggeri (Statsboligfondsloven) udløb $\frac{1}{10}$ 1927.

Ved Hjælp af denne omfattende offentlige Støtte lykkedes det at holde Boligbyggeriet i Gang under Krigsaarenes og Efterkrigsaarenes vanskelige og stærkt omskiftelige økonomiske Forhold. I de 10 Aar fra 1916 til 1926 er der i Hovedstadens 3 Kommuner (København, Frederiksberg og Gentofte) opført gennemsnitlig c. 3550 Lejligheder aarlig, nemlig c. 850 af Kommunerne, c. 1500 af Byggeföreninger og c. 1200 af private Bygherrer, og i samtlige Provinsbyer er der i det samme Tidsrum opført gennemsnitlig c. 2650 Lejligheder aarlig, nemlig c. 400 af Kommunerne, c. 550 af Byggeföreninger og c. 1700 af private Bygherrer. — Disse Tal viser, i hvilken Grad det kommunale og navnlig det kooperative Boligbyggeri i disse Aar er traadt til for at udfylde det Hul, der blev i Boligproduktionen, da det private Byggeri maatte give op under de vanskelige Prisforhold. Forskydningen bort fra det private Byggeri har været stærkere i Hovedstaden, hvor de fleste Lejligheder før 1914 opførtes ved erhvervsmæssigt, privat Byggeri, end i Provinsbyerne, hvor en forholdsvis større Del af det private Byggeri falder paa Smaahuse til Bygherrens eget Brug.

SVEND NIELSEN.